

SPRÅK *nytt*

UTGITT AV SPRÅKRÅDET

36. årgang 1/2008

Fos eller Vandfald?

Den 17. juni 2008 er det to hundre år siden Henrik Wergeland ble født – i Kristiansand, omtrent på den tida en del sørlendinger for alvor begynte å skarpe på r-en. Han er vår nasjonaldikter og store grunnlovspatriot. Det er mindre kjent at mange betrakter han som den viktigste språkpolitiske aktøren på 1800-tallet – før Ivar Aasen og Knud Knudsen meldte seg til dyst etter 1850.

Derfor er det all grunn til å markere Wergelandsåret her i Språknytt, og vi gjør det ved å sette de to motpolene fra språkdebatten i 1830-åra opp mot hverandre, Peter Andreas Munch (1810–1863) og Henrik Wergeland (1808–1845). Den første ville gjerne holde på *Vandfald*, den andre så helst at det norske *Fos* spylte ut hele dansken. Det dreide seg kort sagt om kampen mellom talemål og «bogsprog». Og for at det ikke skal herske noen tvil: Wergeland stod fullt og helt på folkemålets side. Han ønska at folkets eget språk skulle gå seirende ut av den tvekampen han visste måtte komme, og som han visste ikke ville bli lett. *Det* så han faktisk som en fordel. «Den letteste Seier er ikke den bedste.» Optimistisk spådde han at dette norske målet ville bli en realitet før 1900. «Dette [språket] maa Tiden af sig selv afføde før Aarhundret nedrødmer, og saameget snarere som Kræfterne derfor forenes.»

Etter 1814 hadde de politisk engasjerte nok med å berge vår parlamentariske uav-

hengighet i unionen med Sverige. Skriftspråket var knapt debattema. Vel var det dansk, men vi kunne jo kalle det norsk for det? Eller dansk-norsk? Det var ingen «språkstrid» i den første fasen av unionen med Sverige.

Men så brakte debatten løs i 1830-åra. Frontlinjene ble umiddelbart slik de måtte bli – å holde på det språklige sambandet med Danmark eller å gjenreise et eget norsk skriftspråk. Forgrunnsfigurene i debatten ble P.A. Munch og Wergeland. Munch stod for tradisjonen, Wergeland for sammenheng mellom tale og skrift. Det er tankevekkende hvor mye av debatten den gang som ennå er aktuell. Stadig er det noen som i 2008 hevder at for mye a-ender i bokmålet ikke er helt bra, sjøl om få ville våge å sette på trykk Munchs utsagn i 1832 om «det platte, aldeles pøbelaktige a».

Løsningen ble en helt annen enn den Wergeland hadde forestilt seg. Det ble ikke ett språk, men to – landsmålet basert på sentrale dialekter, riksmålet basert på en tillempling av dansken. Var så Wergelands visjon et blindspor? Historien kan være lunefull. Kanskje vil «Tiden af sig selv afføde før Aarhundret nedrødmer» (jeg snakker da om 2100!) ett norsk skriftspråk som verken er dagens bokmål eller dagens nynorsk? I dag synes dette å være den mest sannsynlige utgangen – dersom vi greier å holde skriftvariantene våre funksjonsdyktige lenge nok.

Syfføst Jonhain

INNHALD 1/2008

1 Henrik Wergeland om språket	21 Skal vi la norsk språk være en ulempe – i Norge?
8 P.A. Munch om språket	25 Språket i Beowulf – gammelengelsk
13 «Oh bloody hell sir æ så tar æ av mæ kappa»	30 Nyord
17 Har universiteta eit språkansvar?	31 Spørrespalte

Henrik Wergeland om språket

LARS S. VIKØR

HENRIK WERGELAND (1808–1845) var ein aktiv deltakar i den gryande språkdebatten i Noreg, som på 1830-talet for første gong begynte å rette seg konkret inn på korleis substansen i det norske språket skulle vere. Fram til da hadde det mest gått på spørsmålet om felle språket med Danmark skulle kallast «dansk», «norsk» eller «Modersmaalet». Det sentrale bidraget hans for ettertida er artikkelen «Om norsk Sprogreformation», som kom på trykk i *Bondevennen* i 1835, tre år etter P.A. Munchs artikkel «Norsk Sprogreformation», som Kjell Venås skriv om på s. 8–12 her i heftet. Wergeland hadde da vore «kjendis» i den vesle norske offentlegheita i fleire år, og synspunkta hans var nok allment kjende for lengst gjennom munnleg og personleg kontakt. Munchs artikkel var retta ikkje minst mot Wergeland og eksperimenteringa hans med norske ord i den danske han skreiv. «Om norsk Sprogreformation» (opphavleg skrivne hausten 1832) var eit svar til Munch, men sjølv sagt også ein reaksjon på språksynet til heile Intelligenspartiet, «danomanane».

«Om norsk Sprogreformation» er blitt trykt opp fleire gonger, såleis i artikkelsamlinga *Fra norsk språkhistorie*, redigert av Eskil Hanssen i 1979. Der står også Munchs artikkel. Den

grundigaste framstillinga av «Om norsk Sprogreformation» og heile den striden artikkelen var ein del av, er gitt av Didrik Arup Seip i boka *Norskhet i sproget hos Wergeland og hans samtid* (1914). Her skal eg gå gjennom hovudpunkta hos Wergeland og så seie litt om plasseringa hans i norsk språkhistorie.

Wergelands hovudsynspunkt og hovudmålsetjing var at det sjølvstendige Noreg måtte få eit norsk språk, åtskilt frå det danske. Det skulle skje med ei fornorsking av ordtilfanget som gradvis – og i full fridom – skulle føre språket i Noreg over i eit nytt spor. Ei grammatisk og ortografisk reform meinte Wergeland var mindre aktuell, ikkje fordi han var imot det i og for seg, men fordi han meinte at det var for seint. Ei ortografisk tilpassing til talemålet meinte han likevel kunne la seg gjere, og han skreiv eit lite innlegg om det i *Statsborgeren* i 1833, som vi trykkjer på s. 6–7. Vi kjem tilbake til det innlegget seinare.

Artikkelen «Om norsk Sprogreformation» har ikkje kapittelinnending, men hovudpunkta kan setjast opp slik:

1 Eit norsk språk var alt på veg

Ei nyutvikling var i gang i det norsk-danske felle språket, og den førte til skarpe reaksjonar både frå Danmark og frå norske «Danomaner»:

Erindres ret, saa var det vor Bjerregaards «Fjeldeventyr», som først gjorde Danskerne opmærksomme paa *Udviklingen af et norsk, mere i Ord og Ordridgdom* end i Ordbøining-er fra det forhen fælledsbrugte forskjel-ligt, Skriftsprog.

Mens den danske språkgreina vart forarma og poda med tyske kvister, viste den norske greina seg som den frodigaste ved å suge næring frå det norske folkelege talespråket:

Et kraftfuldt og rigt Talesprog gjorde sin Indfødsret gjældende, og forenede sig med det gamle Skriftsprog forat føde et nyt, der mere og mere vil nærme sig til at vorde et selvstændigt Mellemsprog mellem de tvende andre gothiske Folkeslags [dvs. danskar og svenskar].

Dette var eigentleg ei naturlov, som danomanane raste mot med «skjæld-ende Forbandelser» (eksemplifisert ved eit sitat frå Munchs artikkel, sjå Venås sine døme på Munchs ordbruk s. 10):

Det er med en Trangs Ubetvingelighed, at Ord, der høre hjemme i Landets Natur, ordne sig i Spalterne og i Qvadene forat tiltale norske Øren og norske Hjerter, medens de kun skurre i fordomsfulde danske og fordanskede.

2 Norske ord for norske forfattarar

For norske Forfattere af nogen Særegenhed og især for Digterne er det paa engang en Nødvendighed og hans Hang til Frihed, som driver ham til at nærme sig det Sprog, som Folket taler.

Her går Wergeland inn i eit langt forsvar for dei norske folkemålsorda med kvalitative argument, nemleg at dei er betre, meir uttrykksfulle og meir presise enn dei danske. Han anklagar

motstandarene for å ønskje eit statisk og stilleståande språk. Sjølv går han inn for valfridom, han ønskte at norske forfattarar skulle kunne vege og sortere dei nye norske orda. Orda skulle altså ikkje tvingast inn eller godkjennast i ein fart, dei ville berre «ansøge om Borgerret i det nye Norge» og sigre i den grad dei heldt mål. Han dreg fram orda *smyge, sige* og *tyne* som døme på ord med nyansar som dansk ikkje hadde, og han dveler ved det lyd-målande elementet i orda, som han meiner gir eit mystisk og urgammalt samband mellom orda og dei fenomena dei skildrar. Denne bolken av artikkelen er ei grunngeving og eit forsvar for Wergelands eige val av norske ord i diktinga si, som var blitt hardt kritisert av Munch – han oppfatta både *smyge* og *sige* som smakløyser i skriftspråket.

3 Språk og folkekarakter

Wergeland går raskt over ein del velkjende prestisjespråk i Europa: spansk, fransk, engelsk, latin og gresk og manar fram dei nasjonale karaktertrekka og dei bileta kvart av desse språka framkallar i oss, t.d.:

Og Engellands Sprog melder det os ikke Frihedens, den friske, frodige Natur, den rige Virksomhed i dette Land og Folkets anmassende, ligefremme og kraftige Charakter?

Og så vender han heim att med ein bibelsk allusjon:

Landets Charakter præger sig i Folkets; dettes i Sproget. Ikkun om vort Israel, der ogsaa har været 400 Aar i et Ægypten, maae vi med Sorg sige, at dette, der i fuldt Maal er Tilfælde med det egentlige Folk og dets Tale, ikke opfyldes tilfredsstillende i Skrift-

sproget. Det hører mere hjemme i vort gamle Ægypten og paa dets Sletter mellem det trællende Folk. Men, da det nu engang [...] er os indpodet af Danskerne, saa kunne vi kun fremkalde enkelte af de mandigere Røster, som røre sig imellem Fjeldene, og saaledes med Talesproget bøde paa Skriftsproget, og redde hvad der lader sig redde.

Det er ikkje vanskeleg her å sjå polemikken mot Munchs forsøk på å nekte for at det var nokon samanheng mellom nasjonalitet og språk (sjå s. 9). Her var Wergeland den tidstypiske internasjonalt, mens Munch stod i ein posisjon der han var tvinga til å avsverje dette nasjonalromantiske grunnpostulatet og likevel forbli fullblods nasjonalromantisk. Som Venås beskriv, kom Munch i nokon grad til å forskreve seg ideologisk.

4 Leksikalsk fornying

Wergeland nemner så enda eit par døme på målande norske ord: *Fos* mot *Vandfald* (heller *Fossedur* enn *Vandfaldets Brag* eller *Allarm*) og *Atpaaslæng* for *Appendix*. Og så får vi ein bolk med lange opprekningar av norske ord som Wergeland meiner er heilt overlegne sine danske ekvivalentar – dei fyller fire–fem sider i Hanssens utgåve av artikkelen. Plassen tillèt ikkje ei opprekning av døme her, men Seip drøftar dette materialet i boka si frå 1914 og slår fast at det meste kjem frå Laurents Hallagers norske ordsamling frå 1802. Wergeland tek så ein pause i opprekninga for kort å drøfte spørsmålet om grammatikk, og seier:

Vort Skriftsprog har ikke alene en lexicalsk, men ogsaa noget af en grammatisk Rigdom fra Almusproget ivente.

Men så tek han seg i det: Han trur ikkje at det er mogeleg lenger å få det gamle bøyingsystemet og dei fine nyanseringane der inn att i det moderne språket: «dette og mere til skulle være tabte Klenodier, som Smerten derover vil vurdere» [‘som kan verdsetjast etter smerta over tapet’].

Derimot meinte han at det norrøne språket likevel hadde eit bidrag å gi innanfor det området der det enno kunne gjerast noko:

Den lexikalske Berigelse vil da vorde Hovedsagen, og Müller¹ viser os ogsaa: at Ursproget ogsaa kan bidrage dertil mangen værdig Skjerv.

Så kjem ei side med opprekningar av norrøne ord frå sogelitteraturen, tilpassa den danske skrivemåten i samtida.

5 Survival of the fittest

Omgrepet *survival of the fittest* var ukjent for Wergeland, for han skreiv «Om norsk Sprogreformation» mens Darwin var på jordomsegling med skipet *Beagle*. Darwins utviklingslære fekk han aldri oppleve. Men tanken hans om den leksikalske utviklinga av norsk låg ikkje langt unna Darwins tenkjemåte. Det skulle vere stor fridom til å velje ord:

Overflødigheid af Udtryk til at vælge imellem er det sandeste Vidnesbyrd om et Sprogs Fuldkommenhed; thi netop derved forfølges Tanken i sine fineste Vendinger og gjengives ligeindtil det Maleriske, til Lydbetegnelsen.

Men orda skulle ikkje takast opp ukritisk: *De nye Ord maae veies*. Da vil man finde den lydbetegnende Udtryks-evne hos mangfoldige Ord. Det er en Naturgave, som Retskrivningen ikke maa indknibe *formeget*.

Og han slår fast når eit ord vinn livskampen:

Da er et Ord først levende og døbt i Aand, naar det rører Indbildningskraften.

6 Motstand på vegen fram

Han vender tilbake til det opphavlege motivet: norskens sigersgang mot dansken i Noreg:

Det er ikke længer Navnet af et norsk Skriftsprog og norsk Literatur, som Normændene ville vinde; thi Spørgsmaalet om Retten hertil, som dansk Anmasselse gav et falsk Skin af Omtvistelighed, er forlængst afgjort. Men nu er det Virkeligheden af et selvstændigt Skriftsprog, som fremæsker Norges Aander. Dette maa Tid en af sig selv afføde før Aarhundredet nedrødmer, og saameget snarere som Kræfterne derfor forenes.

Men han spådde at det siste ikkje kom til å bli så greitt, og han kunne jamvel vedgå at motstanden hadde ein funksjon – nettopp i den livskampen som dei norske orda måtte igjennom før dei kunne vinne fram:

Den letteste Seier er ikke den bedste; thi Modstandernes Control skal afskrække fra at overhøje Skriftsproget med Strømme af uduelige Ord, paa samme Tid som deres tætteste Haarsi ikke skal kunne hindre de gagnlige fra at passere, netop fordi de ere af et ætherisk, aandigt Væsen.

Men han åtvare mot den destruktive rolla danomanane kunne spele om dei fekk overtaket. Det var ein kamp om nordmenns sjølvkjensle og sjølvrespekt og utviklinga av ein fullstendig fri norsk mentalitet, utan mindreverdskompleks overfor «storebror», ei utvikling han meinte danomanane sette

alt inn på å stoppe ved nettopp å forsterke desse mindreverdskompleksa:

Danmark skal endnu være Hovedlandet; Norge kun en aandig Provinds derunder. Saa er det; og derfor maae Normændene først og fremst indpræges Ringeagt for norsk Skjønvidenskabelighed og anden norsk Literatur og Mistillid til egne Kræfter. [...] Ja lykkes det vore værste Danomaner, at indgyde Folket Ringeagt for sig selv – da skal Fædrelandet vorde den vanærede Qvinde eller den arme Moder ligt, der krænkedes (ja af egne Børn), lige indtil at hun udvander af sit Huus, og livsled, med hendørende Øine og et fastnet, følesløst Smiltræk om den lukte Læbe, sætter sig paa den stormige Havbryne.

Og der blir ho sitjande til havet har fløymt over henne og skylt henne bort. Slik sluttar artikkelen «Om norsk Sprog-reformation».

Eit optimistisk skrift – og framsynt?

Ette avsluttande skremmebiletet hindrar ikkje at Wergelands artikkel framstår som eit optimistisk bidrag i debatten. Han har gått inn i språkhistoria som pioneren for den fornorskinglina som skulle gjere dansken i Noreg om til eit norsk språk, som til slutt vart til bokmålet. Det viste seg at den leksikalske overrissinga av bokmålet frå dei norske dialektane skulle gå forholdsvis smertefritt. Det tok ikkje mange tiår før det var akseptert at riksmåls- og bokmålsforfattarar gjekk til dialektane og nynorsken og tok inn ord skribentane meinte dei hadde bruk for. Nynorsken fekk atskilleg større problem med den leksikalske utviklinga enn bokmålet.

Den store kampen på bokmålssida kom til å gjelde rettskriving og morfologi, der Wergeland trudde det ikkje ville skje så mye. Vi ser av inseratet hans frå 1833 (s. 6–7) at han hadde nokre idear om meir lydrett skrivemåte på somme punkt, men at han hadde lite av systematisk språkinnsett. Han blandar reine rettskrivingsreglar med ordlaging, uttalenormer og ordval. Men dei fleste av dei konkrete punkta hans (2, 3, 4, 5) er blitt gjennomførte seinare – om vi enn skriv *øksehammar* enno (pkt. 4), og *haga* (pkt. 3) vil vere radikalt også i dag. Former som *dugg* og *hugg* var for radikale i norsk riksmål så seint som i 1907, men vann fram i 1917. Dei meir generelle punkta hans (1, 6, 7, 8) har i det minste vore viktige prinsipp for seinare språkrøkt, om enn gjennomføringa har vore skiftande. Det er eit artig treff at bokmål framleis har *forstyrrelse* og *begynnelse*, men *styre* i staden for *bestyrrelse* (pkt. 1).

I språkhistoria har Wergeland blitt ståande som fornorskar med tre grunngevingar: det nasjonale, det sosiale eller demokratiske og det pedagogiske. Det var viktig for han at språket vart lagt nærare folkemålet for å kunne styrkje folkeleg opplysning, demokrati og sosial utjamning, og det var pedagogisk heldig at skriftspråk og talemål kom nærare kvarandre. På denne bakgrunnen er det litt merkeleg at det demokratiske og pedagogiske kjem lite fram i «Om norsk Sprogreformation». Her handlar det primært om at folkemålet skal vere kjelde for ei fornying av det danske skriftspråket for å gjere det til ein betre reiskap for diktarar og andre profesjonelle skribentar, dvs. Wergeland sjølv og den gruppa han

hørte til. «Almuen» som målgruppe for ei språkreform blir knapt nemnd. Dette må vi tilskrive den debattsituasjonen som Wergeland stod i: Utgangspunktet for striden var Munchs kritikk av Wergelands «smagløse» opptak av talemålsord i sitt eige skriftspråk. Vi bør ikkje tru at dette skriftstykket inneheldt alt Wergeland meinte.

Aasen og seinare målfolk har vore kritiske til Wergeland av fleire grunnar. For det første var han ingen språkmann og hadde lite sans for systematiske samanhengar, noko Munch haka laus på, og som kanskje var eit ømt punkt hos Wergeland. Han forsvarte påfallande heftig diktarens rett til å bruke ressursane i språket på ein annan måte enn det ein vitskapleg analyse tilsa. For det andre gjekk han ikkje til rota, sjølv språkbyggnaden. Ei reint leksikalsk fornorsking stod for seinare målfolk som ei «liksomfornorsking». For det tredje var han, trass i romantisk omsut for arbeidsfolk, eit produkt av embetsklassa med den begrensinga av utsynet hans som det gav – eit vanleg kritikkpunkt i dei meir sosialradikale delane av målrørsla. Derfor kjempa han for ei reform av det skriftspråket som han hadde arva, ikkje ein revolusjon til fordel for sjølv folkemålet.

Noko av denne kritikken er etterpå-klok, 1830-åra var no ein gong 1830-åra. Nynorsken kom inn som ein tungtvegande faktor i norsk språkutvikling først etter at Wergeland var død, og det har alltid vore eit spørsmål korleis han ville ha stilt seg om han hadde sett den nynorske målreisninga i full utfalding. Wergeland var eit stemningsmenneske, og det er ingen grunn til å tru at han ville ha vore upåverka av ei

så radikal utfordring av den rådande stoda. Jørgen Moe fortel at han møtte Wergeland ein gong i 1841, etter at han sjølv hadde gitt ut ei samling folkeviser på ulike dialektar, og da hadde Wergeland vore i fyr og flamme: «Ikke blot Berigelse for Sproget! Nei – Omstøbning! Gamle Endelser, gamle Former – alt som ikke klinger altfor splittende galt!» Men dette skreiv han aldri. Og i ettertida er det det han skreiv, som gjeld.

Uansett rettviss eller urettviss kritikk: Wergeland har ein posisjon som den fremste pioneren i den tidlege norske nasjonsbygginga, som ikkje berre stod for nasjonalisme, men også for demokrati, opplysning, sosial rettferd, religiøs toleranse (jødesaka) og mange andre

heidorsord i norsk sjølvopfatning. Han vart eit ikon som voks og voks i tiåra etter at han døydde, og det var viktig for norske framstegsrørslar å ha han med på «laget». Såleis har alle typar språkleg norskdomsstrev soge kraft og legitimitet av han, nettopp fordi han døydde før motsetninga mellom fornorsking og målreising hadde oppstått. Wergeland har nok betydd meir gjennom det han var, enn gjennom det han skreiv og foreslo reint konkret. Og her kan vi sjå den store skilnaden mellom han og Munch – som også gjorde ein stor innsats i norsk nasjonsbygging, men da primært gjennom fagleg innsats, mindre gjennom personlegdommen sin i seg sjølv.

Wergeland om rettskriving

I Statsborgeren stod dette innlegget om norsk språk og rettskriving av Henrik Wergeland på trykk 10. mars 1833:

«En Unævnt har i Morgenbladet anmodet om nogle Regler for hvorledes det norske Sprog skal skrives, foranlediget hertil ved en Opsats i Statsborgeren. Indsenderen vil her korteligen fremsætte nogle Tanker herom.

Vort Sprog er i en Forbedringstid. Det har endnu ikke naaet den Grad af Kraft, Vellyd, Rigdom og Udtryk, som det kan modtage, medens det danske Sprog kan antages at have naaet heraf hvad det, efter fattig Leilighed, kan. Vi erhverve os et kraftigt, vellydende, nyt og udtryksfuldt Sprog, og skrive det rigtigt, naar vi

- 1 *afskjære saamange slæbende Endelser, som muligt.* Saadanne Endelser ere «else» og ofte «hed» og «skab». Vi kunne saaledes ikke vel afskjære «else» i «Forstyrrelse, Begyndelse», men vel i «Bestyrelse» o. fl.
- 2 *borttage det stumme «e».* «Frihed» ikke «Friedhed», «Lapperi» ikke «Lapperie». Saaledes og i Imperativerne f. Ex. «ti!» af Infinitivet at «tie»;
- 3 *skrive det norske «j» og «g» istedetfor det danske «i» og «u» eller «v».* Saaledes «Vilje», «Haga» for «Villie», «Have».
- 4 *i samsatte Ord ikke betjene sig saa ofte af «e» som Forbindelsesbogstav.* Saaledes «Øxhammer» ikke «Øxehammer», «Borgport» o. s. v. *I enkelte Ord heller bruge «s».* – «Kongsgaard» for «Kongegaard»;

- 5 fordobbe Konsonanterne efter Udtalen. «Dugg» til Forskjel fra «Dug».
I Imperativerne saaledes «hugg» o. fl.;
 - 6 ikke bruge formange fremmede Ord; men da ogsaa skrive dem som de ere;
 - 7 bruge med Forkjærlighed velklingende korte Ord. Til den Ende afkorte flere, saasom «Bild» for «Billede», «sambyes» for «fra samme Bye»; at danne saadanne Adverbier er ogsaa hensigtsmæssigt;
 - 8 optage Ord fra Almuesproget, der have hine Fortrin.»
-

Godt navnevelt

Språkrådet deler hvert år ut diplomer til et knippe bedrifter som har valgt gode norske navn. I 2007 ble disse bedriftene hedret med Språkrådets diplom for godt navnevelt: *Rett og Rimelig*, Notodden (advokatfirma), *Tanngarden*, Horten (tannlegesenter), *Kreative Typer*, Horten (grafisk firma), *Monicas Stoppested*, Kongsberg (møbelprodusent), og *Skrågata*, Kongsberg (restaurant).

– Veldig moro. Jeg håper dette viser at navnevalget er egnet til å fortelle hva virksomheten holder på med, og

senker terskelen slik at folk kommer og ber om hjelp med rettsspørsmål, sier Svagård i advokatfirmaet Rett og Rimelig til avisa Telen.

– Språkrådet vil oppmuntre til språklig kreativitet og bevissthet. Mange tyr uten grunn til engelsk når nye norske bedrifter skal få navn. Vi vil gi en påskjønnelse til dem som bruker norsk språk på en god måte i næringslivet, sier direktør Sylfest Lomheim i Språkrådet.

Betre byråkratspråk

Språket i offentlege brev og skjema skal verte forståeleg og riktig. Det er målet for eit pilotprosjekt der språktenesta for statsorgan og Fornyings- og administrasjonsdepartementet samarbeider.

– For innbyggjaren skal det vere enkelt og greitt å hanskast med offentleg sektor. Eit demokrati kan ikkje fungere om ikkje folk forståar kva det of-

fentlege skriv, seier fornyingsminister Heidi Grande Røys i ei pressemelding.

Direktør Sylfest Lomheim i Språkrådet roser departementet for å ta opp kampen mot tungt språk.

– Ein skal ikkje måtte vere jurist eller statsvitar for å handtere eit vanleg offentleg skjema, seier Lomheim.

P.A. Munch om språket

KJELL VENÅS

PETER ANDREAS MUNCH (1810–1863) var fødd i Kristiania, men voks opp i Gjerpen, der far hans, Edvard Munch, var sokneprest. Saman med Anton Martin Schweigaard (1808–1870) frå Kragerø vart han dimittert til Universitetet frå Skiens latinskole. Dei hadde vore skulelys der og lyste òg opp Universitetet og miljøet kring det. Dei studerte både juss; Schweigaard vart juridisk kandidat i 1832, Munch i 1834. Etter studia arbeidde Munch med språkvitskap og grunnla norrøn filologi som forskingsfag i Noreg. I samtida interesserte han seg for tale- og skriftmålet i landet, talemålet på bygdene, folkekultur og kulturminne gøynde i målet. Sist vart han den store mellomalderhistorikaren. Schweigaard vart professor i lovkunne, statsøkonomi og statistikk. Både som stortingsmann og som økonomisk liberalist fekk han mykje å seia for samfunnsvoksteren på 1800-talet.

Synet sitt på språket gav Munch uttrykk for fleire gonger. Språket var viktig i den nyfødde, men gamle nasjonen Noreg, og Munch hadde sterke meiningar om det, endå dei nok skifte frå tid til tid. Eit utfall i ein artikkel i 1832, med han endå var student, skapte mest røre, og ettertida har jamt vendt attende til den. Den språklege praksisen og samfunnssynet til den

framstormande diktaren Henrik Wergeland (1808–1845) gjorde mest til at Munch drog våpen. Han fekk svar frå den han utfordra, og dei polemiske skriftstykkane deira sette skarpe liner om hovudsakene. Ein kan sjå dei som ei innleiing til mykje som følgde i ordskiftet om språket i Noreg. Som i 1830-åra drøfter vi enno tilhøvet mellom språk og samfunn.

«Norsk Sprogreformation»

Dette er tittelen på artikkelen Munch skreiv i 1832. Med språkreformasjon tenkte han på visse særdrag i skriftspråket åt nokre samfunnsdebattantar, særleg Wergeland, og kva haldningar *den* språkbruket fortalde om. Stykket av Munch vart prenta i tidsskriftet *Vidar*. Det var eit nyskipa organ for Studentereforbundet, som året før hadde brote ut frå Studentersamfundet, i opposisjon og motstand. I brodden for Forbundet stod «Klubben», der Munch, Schweigaard, Wergelands-kritikaren Johan Sebastian Welhaven (1807–1873) og ein meir anonym fjerdemann, Christian Langberg, sat. Bladnamnet *Vidar* bar i seg sjølv eit program. Det var teke frå gammalnorsk mytologi, der Viðarr, eigenleg 'vedkrigaren' – son åt Odin og etter Tor den sterkaste av æsene – braut opp gapet på den vonde Fenrisulven, som hadde slukt Odin.

Brotet med Danmark i 1814 var utgangspunktet for Munch. Noreg hadde vunne att gammal fridom då, og det var naturleg at vi hadde trong til å feste og slå ut håret når vi atter var eit fritt land. Midt oppe i det måtte vi likevel slå oss til tols med at vi ikkje hadde eit eige skriftspråk, for det delte vi med dei som rådde før 1814, danskane. Talemålet åt allmugen var dialektar, som bar bod om det gamle målet i landet. Etter 1814 hadde det vore strid om namnet på skriftspråket. Somme hevda at det var like mykje norsk som dansk, andre heldt på at vi ikkje skulle krangle om namnet, men gje oss med tap, for språket var mest dansk. Ei eiga gruppe hevda at om skriftspråket vårt vel var dansk, så var det råd å gjera det norsk, det var dei Munch kalla språkreformatorane. Fremst gjekk Henrik Wergeland.

Språk og nasjon

Språkreformatorane såg eit eige norsk språk som kjennemerke på at vi var ein nasjon. Munch meinte derimot at nasjonaliteten ikkje bygde på språket, men på «Indbyggernes Character og Landets Natur». Talemålet vårt var særkjenne godt nok. Elles var det ikkje nok med eit eige skriftspråk, det trongst nasjonalskrifter på språket. Den heimlege litteraturen og marknaden av folk som las, var så småe hjå oss at det kunne vera ein føremøn å ha språkleg tilgang til den rike danske bokheimen og det som danskar formidla frå andre kulturar.

I denne samanhengen kom Munch inn på ein folkeflyttings- og busetjings-teori som han var talsmann for saman med opphavsmannen, historikaren

Rudolf Keyser (1803–1864). Dei meinte at nordmennene hadde vandra inn nordfrå og drive andre stammer unna. Rett nok var dansk og norsk så like kvarandre at både Snorre sjølv og andre skrifter frå gammaltida brukte nemninga «dansk tunge» om språket i Norderlanda. Men i 1319 kom Noreg saman med Sverige, og med Kalmarunionen i 1397 byrja den ulukkelege tida då danskane styrte oss og norsk skriftspråk kom til nedfalls. Likevel var det i brevlitteraturen fram til 1600 far etter det gamle skriftspråket. Den endelege overgangen til dansk kom brått, men var lenge førebudd. Munch visste at det i talemålet åt allmugen endå var minningar av det gamle norske målet, jamvel om dei grammatiske særdraga var borte. Han meinte at folk var så vane med dansk at berre tvang kunne få dei til å godta eit anna skriftspråk.

Innvandringsteorien åt Keyser og Munch var rang. Det vart fullgildt prova etter at Munch var avliden. Også Ivar Aasen gav tilskot til å avkrefte han.

Reformatorane herja vilt

Reformatorane tok opp nye ord i skriftspråket for å gjera det norsk, men var usikre på innhaldet i dei nye orda, på den nasjonale verdien deira, og på korleis dei skulle brukast. Dei tok like gjerne opp svenske og tyske ord som norske. Munch gav døme: Etter tysk laga dei *Verkmester* og *Gelender*, *Grop* var eit svensk ord, *Sjuh* berre ein interjeksjon – eit taleutbrot. Andre ord dei brukte, kunne nok vera norske, men var kjende berre i eit eller anna område, som *Kulp*. Munch tok opp att *Kulp* like etter, då som lekk i ei rekkje

ord som var kjende berre frå bruk i «de lavere Klasser», slik at inntrykket av dei var «saare ubehageligt» for den som las. Han hermde ordrekkja «at smyge, siige, skvette, Sjø, Sju, Raane, tyne, Kulp, flunkende» osv. I skrive-måte og bruk av slike til dels gammalnorske ord tykte Munch at reformatorane la for dagen «den groveste Uvidenhed og den latterligste Inkonse-qvents». Eit døme var at Wergeland hadde brukt *Gard* om både ein inn-gjerd plass og gjerdet kring plassen. Rett nok var gammalnorsk *gardr* brukt slik, men det vart gale når Wergeland brukte *Gard* i tydinga 'gjerde' og andre stader i den same teksta skreiv *Gaard* om 'bondegard', så det vart to ord av eitt. Som grammatisk ending i hokjønn brukte reformatorane «det platte, aldeles pøbelagtige *a*». Det var utoleleg å sjå skrivemåtar som *Myra* og *Stunda* i staden for dei rette formene *Myren* og *Stunden*. Brukte dei slike former med *-a*, skulle dei òg ha skrive *Barna* og ikkje *Børnene*, men dei skreiv det siste.

Verre enn det: Særleg Hr. Wergeland *extravagerte* i å laga nye ord – som *Sprudslesly*, *Ordbladerasel*, *Tankeqviste-qvasl*, *Luepill*. Her hadde Munch anten skrive gale av eller sleppt frå seg tre trykkfeil, for hjå Wergeland stod det *Sprudslesky*, *Ordbladerasl* og *Luespill*. Munch synte vidare at Wergeland braut med rett syntaks, som i dømet «hvis loe du» (istf. hvis du loe). Han poengterte at å byte ord ikkje rørte ved kjerne i språket, for den var dansk, og det var vel betre å skrive rein enn ut-skjemd dansk, som likevel aldri kunne bli norsk. Ordlikskap avgjorde aldri kva språk som hørde saman, språkforma vart avgjord av grammatikken. Der

hadde Munch eit godt poeng, henta frå grammatikarar ute i Europa.

Munch skreiv ikkje fint og høvisk. Han karakteriserte motmennene med nedsetjande ord og kalla såleis dei som hadde endinga *-a* i talemålet sitt, for «den laveste Pøbel i de mere fordærvede Egne». Meir kunne nemnast av same slag.

Ei anna løysing

Eit eige punkt kom til slutt i «Norsk Sprogreformation». Betre enn eit slikt falsk-patriotisk strev hadde det vore om reformatorane heidra førtidsminna våre ved å spreie kunnskap om den tida, om gammalnorsk og gammalnorske skrift-er. Det arbeidet kunne kanskje følgjast opp med å byggje eit eige nytt skrift-språk på éin god dialekt og gammalnorsk. I staden for «skjændigen at for-huttle og sammenjaske vore Dialekter i vild Uorden», kunne dei med hjelp av ein fast skrivemåte også setja opp eit talemål for heile landet. Dei som ville, kunne bruke eit nytt skriftspråk ved sida av det etablerte, sameleis som mange franskmenn skreiv provençalsk og sveitsarar alemannisk-sveitsisk. I eit slikt språk ville kvart element svara til andre element av same slag. Å reise det ville vera eit nasjonalt føretak, noko langt anna enn det Munch til slutt karakteriserte som «hiin fortvivlede Stræben uden fast Maal og sikker Plan». Han signerte stykket med merket «-h».

Denne siste – positive – tanken om eit nytt norsk skriftspråk bygt på éin dialekt og gammalnorsk har gjeve etter-tida ein særskild grunn til å minnast artikkelen hans. Moltke Moe (1859–1913) såg Munch som ein førelaupar for Ivar Aasen og ville gje han til-

namnet «*maaltankens fader*». D.A. Seip og Halvdan Koht la imot det og meinte at Jonas Anton Hielm (1782–1848) og Henrik Wergeland var rettare fedrar; dei såg ein tydeleg skilnad mellom måltankane til Munch og Aasen. Aasen ville bygge eit nytt skriftmål på alle dialektane og la mindre vekt på gammalnorsk; for han var gammalnorsk ein appellinstans, ei hjelp til å velja mellom former i samtidsmålet.

Munch om språk i 1840-åra

I 1845 var Munch oppteken av å skrive folkemålet på ein betre måte. Han hadde ein annan bakgrunn då. I 1840 gav Jørgen Moe ut ei samling av songar og viser på målføre, og Ivar Aasen arbeidde vitskapleg med dialektane. Munch stod ikkje lenger på at skrivemåten skulle bygge på éin dialekt. Han ville i staden dra ut det sams norske av dialektane, men leggje skrivemåten nær gammalnorsk, mellom anna ved å bruke teiknet ð, som i *stað*.

Då Ivar Aasen kom til Kristiania i 1847, rådførte han seg med Munch, og Munch skreiv oppglødde meldingar av *Det norske Folkesprogs Grammatik*, som Aasen gav ut i 1848, og *Ordbog over det norske Folkesprog* i 1850. Munch tykte at bae bøkene var nasjonalverk, som heile folket skulle glede seg over, og som var til stor heider for Aasen. Han hadde òg råd å gje, særleg om å leggje språkforma nærare gammalnorsk. Kor mykje Aasen følgde råda, har det vore ulike meiningar om. I 1850-åra la Aasen skrivemåten for landsmålet (nynorsk) noko nærare gammalnorsk, og det har somme tolka som påverknad frå Munch. Achille Burgun skreiv likevel at for Munch var det norske målet prin-

sipielt gammalnorsk, for Aasen var norsk eit levande mål. Gustav Indrebø tykte at normeringa åt Munch gjekk i rett lei, og han meinte at det var sjøve oppgåva å skapa eit sams mål for mange dialektar som fekk Aasen til å normere slik han gjorde.

I 1836 hadde Aasen sett opp sitt språkprogram, noko annleis enn Munch i 1832. I 1845 heldt han fast ved hovuddragane i programmet. Munch på si side skreiv i 1840-åra lærebøker i gammalnorsk og i nordiske språk, han var målsmann for norsk skrivemåte av namn: både personnamn, mytologiske namn og stadnamn, og i meldinga av Aasens grammatikk trudde han endå det var råd å lyfte folkemålet opp til skriftspråk. Seinare hjelpte han Asbjørnsen og Moe med språket i eventyrsamlingane dei arbeidde med.

Munch om språk i 1850-åra

I 1852–1854 førte Munch språkstrid mot ein ny mann, fornorskaren overlærer Knud Knudsen (1812–1895), men også i polemikken mot han kom Munch attende til spørsmålet om eit norsk skriftspråk bygt på dialektane og gammalnorsk. I 1853 såg han ein vanske i å ta folkemålet i bruk som skriftspråk: Nasjonalmålet vårt hadde ikkje faste reglar og høvde ikkje til vitskapleg bruk. I 1854 gjekk han imot Knudsens tanke om eit heilnasjonalt fornorska dansk-norsk med same motlegg som han året før hadde brukt mot tanken om å bygge på gammalnorsk. Språkstreiv som gjekk imot «Kulturens og Civilisationens Udviklingsgang», var dømt til å mislukkast. Med nasjonalmålet vårt kom vi til ein eldre kulturtilstand og laut gå ned til det steget

der allmugen i dei mest avsidesliggjande bygdene stod. Språket som Knudsen arbeidde for, ville sjukne bort mellom mahognimøblar, i tapetserte rom med velfylte bokhyller, med innan- og utanlandske aviser, i larmen av dampskip, jernbaner og fabrikkar. Det høvde til bjelkeveggen, peisen og røykstova. Allmugemannen sjølv ville heller at vi skulle lyfte han til oss enn at vi skulle stige ned til han. Vi ser at aristokraten Peter Andreas Munch hadde vunne over sitt gamle ego, mannen som hyste tankar om eit norsk språk bygt på målføre og gammalnorsk. Med det gjekk han ut av målsoga og vart historikar på heiltid.

Artikkelen byggjer mest på Trygve Knudsen: *P.A. Munch og samtidens norske sprogstrev* (Kristiania 1923) og Achille Burgun: *Le developpement linguistique en Norvège depuis 1814* (Kristiania 1919 og 1921).

Andre kjelder er Gustav Indrebø: *Norsk Målsoga* (Bergen 2001), P.A. Munch: *Samlede Afhandlinger*, band 1 (Kristiania 1872), Henrik Wergeland: *Samlede Skrifter*, band VII (Kristiania 1852) og Ivar Aasen: *Skrifter i samling*, band III (3. utgåve, Oslo 1996).

Sorry, jeg sier ikke unnskyld

Hver tredje nordmann liker at «sorry» brukes i stedet for «unnskyld» i norsk dagligtale. Aller mest positive til det engelske ordet er de under 30 år. Over halvparten i denne gruppen liker at «unnskyld» byttes ut med «sorry».

Dette går fram av en undersøkelse som ble lagt fram på Språkrådets konferanse Språkdagen 2007. I undersøkelsen ble et representativt utvalg spurt om sine holdninger til bruk av engelsk i norsk dagligtale.

Et stort flertall sier at de vil slå ring om det norske språket. Til sammen 86 prosent støtter det generelle synspunktet at «det er viktig å være bevisst sitt eget språk og bruke norske ord og uttrykk». Om lag like mange stiller seg bak at «det er viktig å beskytte det norske språket».

Men undersøkelsen avdekker samtidig at til sammen 50 prosent er «enige» eller «helt enige» i påstanden «det er ofte

enklere å bruke engelske ord og uttrykk». 37 prosent sier seg «enige» eller «helt enige» i at «om 50 år snakker de fleste engelsk».

Resultatene viser at det er stor oppslutning om å bruke en rekke engelske ord som erstatning for norske. Nærmere fire av ti liker at «printe» brukes i stedet for «skrive ut». En tredel liker at «image» brukes i stedet for «omdømme», «teambuilding» i stedet for «lagbygging» og «spam» i stedet for «søppelpost».

Men ikke all vraking av norsk til fordel for engelsk har like stor støtte. Bare én av ti liker at «HR manager» brukes i stedet for «personalsjef», «braindrain» i stedet for «hjerneflukt» og «what» i stedet for «hva» i norsk dagligtale.

Undersøkelsen ble utført av Burson-Marsteller og ble lagt fram på Språkdagen 2007 av viseadministrerende direktør Erik Dalen i Synovate Norway.

«Oh bloody hell sir æ åsså tar æ av mæ kappa»

Bruk av engelsk i fantasirollespill

PIA HØGMO ANDERSEN

DE SISTE FEMTI ÅRENE har engelsk påvirkning på norsk språk og kultur vært stor. Årsaken til engelskens utbredelse er ifølge den danske språkviteneren Bent Preisler at språket blir fremmet både ovenfra og nedenfra. Innflytelsen *ovenfra* kommer til uttrykk i de språkferdigheter og de holdninger til engelsk vi får via utdanningssystemet og den internasjonalt orienterte forretningsverdenen, mens påvirkning *nedenfra* er den folkelige bruk av engelsk i angloamerikanske subkulturer som står sterkt blant ungdom. Mange av de subkulturelle uttrykkene vil på grunn av subkulturenes popularitet overføres til allmennspråket og dermed benyttes i språket til et bredere lag av befolkningen.

Undersøkelsen av engelsk i norsk har inntil nå dreid seg om å studere den engelske påvirkningen på det norske ordforrådet og på domener som næringsliv og høyere utdanning. Ved å studere bruken av engelsk innenfor en subkultur der en regner med at engelsk spiller en sentral rolle, nemlig rollespillkulturen, ønsker jeg å bidra til å øke kunnskapen om språkets rolle i Norge i dag. Såkalte fantasirollespill har som regel angloamerikansk opphav og er i stor grad bygd opp rundt og basert på engelskspråklig litteratur. Av den grunn må man vente at engelsk-

ens innflytelse på rollespillkulturen er betydelig.

Hva er rollespill?

Fantasirollespill er en form for kreativ lek der handlingen utvikler seg etter hvert som man spiller. Rollespilling foregår vanligvis i grupper på fire til åtte deltakere. Spillerne forestiller seg en fantasiverden, og hver spiller tar på seg et alter ego som befinner seg i denne verdenen. I bordrollespillet, som er utgangspunktet for denne undersøkelsen, anvender spillerne bare språket, eller samtalen, for å bygge opp fantasiverdenen og handle i den. Hvert rollespill har en spilleleder som beskriver fantasiverdenen for de andre spillerne, og som vet hvilke oppgaver og problemstillinger spillerne vil bli stilt overfor. Før spillet begynner, må deltagerne skape seg en karakter, dvs. en oppdiktet rollefigur med visse egenskaper, et visst utseende og en viss bakgrunn. Dette gjør de ved hjelp av regelverk, terninger og fantasi. Spillerne gir karakteren sin et navn, og ofte får den en særegen personlighet. Vanligvis starter spillet med at spillederen gir karakterene en oppgave som må løses. De andre spillerne styrer rollekarakterene sine ut fra de egenskapene karakterene har, og påvirker på den måten handlingen i spillet.

Begge spillgruppene som deltok i min undersøkelse, spiller det populære rollespillet «Dungeons & Dragons» (D&D), som bygger på Ringenes herre av J.R.R. Tolkien. Men D&D er et spill med store variasjonsmuligheter, så rollespillingen til gruppene framstår som svært forskjellig. Da undersøkelsen ble gjennomført, møttes den ene spillgruppa, Imladris-gruppa, to ganger i uka for å rollespille. Den tilhører en forening for rollespillinteresserte, og informantene ble kjent med hverandre gjennom denne foreningen. Alle har fritidsinteresser som er nær knyttet til rollespillmiljøet, nemlig dataspill, fantasy- og science fiction-litteratur og film. Driv-gruppa rollespiller som regel tre ganger i måneden. Informantene i denne gruppa tilhører ingen forening og har dermed kommet sammen på eget initiativ for å spille. I motsetning til Imladris-gruppa har Driv-gruppa andre fritidsinteresser enn rollespillkulturen, nemlig politikk, kafébesøk, fotball og annen idrett. Imladris-gruppa tilhører altså kjernen i subkulturen, mens Driv-gruppa befinner seg i periferien. Spillerne i begge gruppene er studenter i 20-årene, og hver gruppe består av seks gutter. Det ble gjort fire lydopptak av gruppene, tre opptak av Imladris-gruppa og ett av Driv-gruppa.

Engelsk i rollespill

En kvantitativ analyse av rollespill-samtalene viser store forskjeller i engelskbruken i de to spillgruppene. Det produseres totalt 995 engelske innslag i løpet av de fire opptakene. Imladris-gruppa står for 781 eller 78 % av dem, mens Driv-gruppa står for 214 eller 22 %. Med engelske innslag mener jeg alle

forekomster av engelsk eller engelsk-påvirket språkbruk i materialet. Et engelsk innslag kan dermed utgjøre alt fra et enkelt engelsk ord eller en frase eller setning til forholdsvis lange ytringer på engelsk. Det er viktig å understreke at noe av den store forskjellen i engelskbruken henger sammen med at Imladris-gruppa har lengre taletid enn Driv-gruppa. Likevel er differansen mellom gruppene såpass stor at det må ligge andre årsaker bak. Dersom engelskandelen presenteres i antall ord, vises forskjellen enda tydeligere. I opptakene av Imladris-gruppa er 36 % av alle hørbare ord engelske, mens kun 7 % av ordene i opptaket av Driv-gruppa er engelske. Den store variasjonen i gruppenes bruk av engelsk henger sammen med at spillestilen er svært ulik. Imladris-gruppas rollespilling er preget av hyppig kodeveksling (dvs. bruk av to eller flere språk i samme samtale) til engelsk, mens Driv-gruppa bevisst prøver å unngå unødvendig bruk av engelsk. For den første gruppa er rollespill dermed en tospråklig arena, mens den siste gruppa langt på vei anser spillgruppa som et enspråklig domene. Dette fører til at engelskbruken i Driv-gruppa oppleves som mer markert enn engelskbruken i Imladris-gruppa.

Analysen avdekket også at størstedelen av de engelske innslagene besto av enkeltord (44 %) og hele ytringer på engelsk (34 %). Enkeltordene er særlig spillterminologiske ord som trekkes inn i samtalen. De har fått et forholdsvis norsk preg, først og fremst fordi de uttales med norsk intonasjon, men også fordi enkelte ord har fått norske bøyningsendelser. Særlig er det de engelske verbene som har blitt morfolog-

isk integrert i norsken, men også en del av substantivene har fått norske bøyningsendelser. Likevel er hoveddelen av enkeltordene tatt inn i det norske samhandlingsspråket i sin opprinnelige engelske form, noe som trolig er en konsekvens av at spillerne veksler til et ordforråd som er nær knyttet til den subkulturen rollespill er en del av.

I Bent Preislers undersøkelse fra 1999 kom det fram at språket i subkulturene er preget av konstant kodeveksel til engelsk, og at det særlig er det sentrale ordforrådet innenfor hver subkultur som er på engelsk. I rollespillkulturen vil *det* være spillterminologiske navn og begrep. De stadige innskuddene av engelske enkeltord i min undersøkelse av rollespillsamtalene tyder på at det foregår en tilsvarende kodeveksling som den Preisler beskriver i sin studie, og i dette tilfellet er det altså snakk om kodeveksling til et ordforråd som er særegent for og står sentralt i rollespillkulturen. Dette underbygges av at også Driv-gruppa, som streber etter å fornorske rollespillingen, erkjenner at de må tillate en viss bruk av engelsk, særlig når det gjelder regler og enkelte navn og begrep.

Når en språkbruker velger å veksle mellom to språk innenfor én og samme samtale, tjener vanligvis språkvekslingen et eller annet formål. I de tilfellene der spillerne veksler til engelske enkeltord, kan årsaken være at de aktuelle begrepene eller ordene ikke eksisterer på norsk. I rollespill gjelder det ofte for de spilltekniske ordene, f.eks. betegnelser på våpen, redskap, stridsteknikker etc. I andre tilfeller kan det engelske ordet og den norske over-

settelsen av det ha ulik betydning, noe som gjør det umulig å bruke det norske ordet. For eksempel oversettes de engelske ordene *sorcerer* og *wizard* til norsk med «trollmann». Imidlertid betegner ordene to ulike typer trollmenn; *sorcerer* er en trollmann som praktiserer magi ved hjelp av onde ånder, mens en *wizard* er en person med magiske evner. Den norske oversettelsen av ordene får ikke fram denne nyansen, og det norske ordet *trollmann* er derfor ubrukelig i rollespillsammenheng.

De lengre engelske innslagene vil derimot ha andre funksjoner enn enkeltordene. I opptakene av Imladris-gruppa har engelskbruken særlig én hovedfunksjon – å markere rollebytte. Rollespillsamtalen foregår på tre nivå. På det første nivået er spillerne sitt private jeg som snakker om penn og papir, mat, skole og lignende. På det andre nivået, «the gaming frame», diskuterer spillerne regler, utrustning og karakterenes handlinger, mens på det tredje nivået, «the fantasy frame», stiger de inn i rollen til karakteren sin og framfører karakterens replikker. Det er altså når spillerne i Imladris-gruppa beveger seg fra rollespillets «gaming frame» til «the fantasy frame», at de veksler til engelsk. Følgende eksempel illustrerer denne måten å bruke engelsk på:

B: Men ska vi sjå her øh etter ti minutta, eh ti minutta etter han gikk så kommer Pat inn, øh There's a gentleman here to see you.

I eksemplet ser vi hvordan spiller B beskriver karakterens handlinger før han går inn i rollen som Pat. Idet spillet går fra nivå to til nivå tre, veksler altså spilleren språk. I opptakene av

Imladris-gruppa markerer dermed engelskbruken at spillet befinner seg i «the fantasy frame». Det brukes ofte engelsk også i «the gaming frame», men de engelske innslagene som forekommer der, består som regel av enkeltord eller forholdsvis korte fraser. Spillerne i Driv-gruppa veksler på sin side ikke til engelsk ved rollebytte. Som eksemplet under viser, framsies både karakterens replikker (i kursiv) og beskrivelser av karakterens handlinger på norsk. Rollebyttet markeres kun ved hjelp av ulike sitatmarkører, i dette tilfellet med en endring i tonefallet:

R: Takk skal du ha min gode mann.
Går, retning koet (= kommandosentralen)

De engelske innslagene har også flere andre funksjoner. Det kommer tydeligst til syne i opptaket av Driv-gruppa, siden den utstrakte bruken av engelsk i «the fantasy frame» samt hyppig bruk av engelske enkeltord hos Imladris-gruppa gjør de engelske innslagene mindre avvikende. Vekslingen til engelsk blir nemlig meningsbærende og tjener et kommunikativt formål først når den avviker fra den norske samhandlingskonteksten. Likevel brukes engelsk i begge gruppene i kommentarer til handlingen i spillet eller til andre spilleres ytringer, i sitat fra rollespill-litteraturen og i indirekte sitat eller referanser til film og TV-serier, ved banning, gjentakelser, ordspill, humor, ironi og oppfordringer. Kort sagt kan

man si at funksjonen til denne typen engelske innslag er å forsterke eller mildne innholdet i den engelske ytringen eller frasen.

Sluttord

Undersøkelsen min viser at det er en nær sammenheng mellom rollespilling og bruk av engelsk. Språket i storparten av rollespillene er engelsk, og det fører til at spillerne må forholde seg til og bruke et engelsk ordforråd og terminologisett. Når gruppene kun bruker engelsk i «the fantasy frame» og i «the gaming frame», tyder det på at engelsk er en ingrediens i rollespillet. Dersom dette er tilfellet, burde ikke engelskbruken påvirke spillernes hverdagssamtale eller allmennspråket generelt. Det analysen av rollespillmaterialet først og fremst viser, er at engelsk er en del av nordmenns språklige repertoar. Engelsk er et språk nordmenn kan anvende på mange måter, men bruken av språket tilpasses samhandlingskonteksten, og av den grunn varierer engelskbruken fra samtalesituasjon til samtalesituasjon. Rollespillsamtalen er en begrenset og særegen samhandlings-situasjon. Derfor har min undersøkelse bare vist hvordan engelsk brukes innenfor ett bestemt domene. Forhåpentligvis kan denne studien likevel være med og kaste lys over hvordan engelsk blir brukt i det norske samfunnet, og hvordan engelsk påvirker norsk språk i dag.

Har universiteta eit språkansvar?

TOVE BULL

PÅ SPRÅKDAGEN 2007 blei det på nytt slått fast, m.a. gjennom Vera Swachs undersøking av språket i mastergrads-avhandlingar ved norske universitet, at bruken av engelsk i academia framleis er aukande. Swach er forskar ved NIFU STEP og har gjennom fleire år vore opptatt av å kartleggje utviklinga kvantitativt. I 2004 konkluderte ho på denne måten om språket i norske vitenskaplege publikasjonar:

Best dokumentert er den formaliserte, fagfelleverderte publikasjonen. Vitenskapens lingua franca er engelsk, andre fremmede språk brukes sjelden. Flesteparten av de norsk-språklige publikasjonene tilhører bestemte faggrupper av humaniora som norsk og historie. I deler av samfunnsvitenskapene synes norsk å brytes mot engelsk. Det synes å være tilfelle med statsvitenskap, mens pedagogikk fremdeles opererer på en enspråklig norsk arena.

8 av 10 vitenskapelige artikler skrevet av norske forskere utkommer på engelsk og 1 av 3 bøker skrevet av norske forskere utkommer på engelsk, utenfor Norge. Den vitenskapelige artikkelen på engelsk i et internasjonalt tidsskrift fremstår som den dominerende publiseringsformen, fagsamfunnet sett under ett. Språk-

fordelinga i doktoravhandlingar følger et mønster kjent fra vitenskapelig publisering i fagområdene. Av 10 avhandlingar vil 7–8 være skrevet på engelsk og 2–3 på norsk. Tegn tyder på at andelen av engelsk er stabil eller svakt økende. En indikasjon på det er at rundt 80 prosent av universitets- og høyskoleansatte publiserte minst ett bidrag på fremmede språk i 2002 mot 65 prosent i 1979. (Swach, V. 2004. Norsk vitenskap – på språklig bortebane? NIFU skriftserie 9)

I eit anna arbeid i 2004 formulerer ho seg slik: «Hvis man innskrenker studier av forskningens språk til den fagfelleverderte vitenskapelige publikasjonen og doktoravhandlingar, ville konklusjonen vært at norsk har lidd et domenetap i vitenskapen.» (Schwach, V.: Norsk vitenskap på engelsk? Presentasjon av en undersøkelse 2. I D.F. Simonsen (red.): *Språk i kunnskapssamfunnet. Engelsk – elitesnes nye latin?*)

Til jamføring seier B.L. Gunnarsson dette om forholda i Sverige: «Det är inte en överdrift att påstå att vetenskapligt språk på svenska håller på att försvinna inom många discipliner och att det är engelskan som där tagit över.» (Gunnarsson, B.L.: Anglo-amerikansk påverkan på språket – ett hot eller en naturlig förändring? I G.

Alhaug et al (red.): *Mot rikare mål å trå. Festskrift til Tove Bull*. 2005) Det er verdt å merke seg at Gunnarsson også bygger på data om munnleg språkbruk, særleg frå seminar på doktorgradsnivå.

Mastergradsavhandlingar var altså temaet for Swachs innlegg på Språkdagen. Der har utviklinga kanskje ikkje vore så dramatisk. Engelskfrekvensen er rimelegvis høgare for doktoravhandlingar og ikkje minst for artiklar skrivne av etablerte forskarar.

Språkpolitiske retningslinjer

Den generelle språkutviklinga ved dei høgare utdanningsinstitusjonane våre med stadig meir bruk av engelsk har etter kvart fått Universitets- og høgskolerådet og fleire enkeltinstitusjonar til å utarbeide språkreglar som både skal ivareta internasjonaliseringa (les: angloamerikaniseringa) og ansvaret for norsk som akademisk språk. Mellom anna vedtok styret ved Universitetet i Tromsø nokså kortfatta, men etter mitt syn svært gode språkpolitiske retningslinjer førre året. Her heiter det m.a. at undervisningsspråket normalt skal vere norsk, at samisk og norsk er likestilte offisielle språk ved Universitetet i Tromsø, og at engelsk eller andre språk kan brukast når det er fagleg føremåls-tenleg eller nødvendig. Dette blir nær- mare presisert i særskilde avsnitt som gjeld undervisning, forskning, formidling og samfunnskontakt, og administrasjon og informasjon.

Parallellspråklegheit

I det relativt omfangsrike framlegget til språkpolitikk frå Universitets- og høgskolerådet, som kom i 2006, blir

parallellspråklegheit nemnt som eit sentralt og overordna prinsipp for den språkpolitiske strategien. Parallellspråklegheit er derimot ikkje nemnt i dei mykje kortare retningslinjene som gjeld ved Universitetet i Tromsø. Det er likevel klart at felles for alle dei retningslinjene som finst, er ideelle førestellingar om at norsk og engelsk, og gjerne andre språk, skal brukast parallelt. Vi må gå ut frå at ein legg vekt på at norsk skal bevarast som vitskapleg språk, i alle eller dei fleste disiplinar, jamvel om det ikkje alltid blir eksplisitt sagt. Samstundes skal ein jo kommunisere med det store, internasjonale forskings-samfunnet, og da må ein bruke engelsk.

Så spørst det da om den viljen til parallellspråklegheit som blir uttrykt i desse språkpolitiske retningslinjene, er tilstrekkeleg. Det første spørsmålet det er rimeleg å stille, er om retningslinjene hittil har gjort noko frå eller til. Har det skjedd noka form for endring etter at dei blei vedtekne? Så langt eg kan sjå, er det lite som tyder på det. Trass i eksplisitte retningslinjer og festtaleretorikk om verdien av norsk språk synest utviklinga gå sin skeive gang. Engelsken breier seg på kostnad av norsk, og etter som tida går, er akademia stadig meir truga av domenetap. Dersom det er rett at dei retningslinjene som er fastsette, ikkje blir etterlevde, er forklaringa truleg å finne i (u)medvetne holdningar, gamle (u)vanar og interesse-løyse. Vi kan gjerne hevde at universiteta våre er kulturinstitusjonar med eit klart ansvar også for norsk språk og kultur, og at vitskapleg tilsette i alle fag har ansvar for at norsk terminologi og norsk fagspråk blir vidareutvikla i eige fag. Det hjelper likevel lite kva

som står i språkpolitiske innstillingar, dersom ein professor i t.d. ikt slett ikkje ser poenget, eller aldri har tenkt ein tanke om at han eller ho også har eit ansvar for norsk terminologiutvikling.

I mange fag er språket i doktoravhandlingar eller andre vitenskaplege publikasjonar eit ikkje-spørsmål, det er heilt sjølvsagt at det må vere engelsk. Om ein underviser på norsk, vil alt undervisningsmaterieell likevel kunne vere på engelsk, og da vil den «norske» terminologien ein bruker, lett bli heil- eller halvengelsk. Dersom spørsmål om språk og språkval er spørsmål ein aldri diskuterer, aldri tenker på, ja, da seier det seg sjølv at det språkinteresserte kollegaer på t.d. eit humanistisk fakultet finn på å meine om språkval i t.d. naturvitenskaplege fag, er heilt irrelevant. Og det betyr vidare at studentane i desse faga blir sosialiserte inn i ein medvettslaus språkkultur der det er heilt utenkeleg at ei doktoravhandling skal kunne skrivast på norsk.

Holdningsendringar må til

Kva bør gjerast dersom det ikkje nyttar å lage interne retningslinjer? Det enkle svaret er sjølvsagt at holdningsendringar må til. Spørsmålet om *korleis* det skal kunne skje, har derimot ikkje noko enkelt svar. Dei holdningane som dominerer i eit bestemt fagmiljø ved universiteta, reflekterer gjerne generelle holdningar i samfunnet. Lågt medvett om kva val av språk faktisk kan innebere, og liten innsikt i kva morsmålet har å seie for kognitiv og intellektuell utvikling, kombinert med ei form for beundring av alt engelskspråkleg, er truleg like karakteristisk for academia som for samfunnet som heilskap. Det er derfor

ikkje så lett å peike på kva boteråd ein bør ty til. Noko er likevel lettare å sjå enn anna. Det enklaste ein kan gjere, er å rette opp gammal urett. I Universitets- og høgskolelova av 1995 var det ein paragraf der det stod at undervisningsspråket til vanleg er norsk. Den paragrafen blei fjerna da lova blei revidert, og nokon tilsvarande paragraf blei heller ikkje skriven inn i den nye lova av 2005. Det er inga usemje om at det bør finnast somme engelskspråklege undervisningsprogram på universiteta, men det treng da ikkje innebere at norsk ikkje normalt skal vere undervisningsspråk. Å fjerne denne paragrafen i 1995 var ei sterk symbolhandling; det gav tydelege signal om bestemte holdningar til norsk, og indirekte til engelsk. Å gjeninnføre den same paragrafen vil vere ei enda tydelegare symbolhandling. Kunnskapsdepartementet kan godt ta initiativ til at det blir gjort. Det går vidare an å stille strengare språklege krav, også til den engelsken som blir brukt i undervisning og i vitenskaplege publikasjonar. Universitetet i København har etablert eit språksenter som skal ha ansvar for at den språklege kvaliteten er akseptabel, både i dansk og engelsk. Kanskje er det noko også norske universitet kan gjere.

Ein annan språkpolitikk

Det som er sagt til no, kan gje inntrykk av at vi lar oss bli skylt over av engelsk motstandslaust og apatisk. Men slikt er det sjølvsagt ikkje overalt. Og vi treng ikkje gå særleg langt for å finne institusjonar som både ønskjer og er i stand til å praktisere ei heilt anna form for språkpolitikk. I Noreg har vi den einaste urfolkinstitusjonen i verda som

har eit urfolkspråk som undervisnings-
språk og administrativt språk, nemleg
Sámi allaskuvla (Samisk høgskole) i
Guovdageaidnu (Kautokeino). Dei har
som uttalt mål å utvikle samisk som
vitskapleg språk i alle fag. Det tar dei
alvorleg. Og *alle* gjer det. Det er full
semje om språkpolitikken. Dersom ein
antydar noko om at dei har ei lita
lesargruppe, og at dei må vel òg av og
til publisere på engelsk, får ein ei fore-
lesing om det språk- og kulturpolitis-
ke ansvaret institusjonen har i høve til
det samiske samfunnet. Dei tilsette ved
Sámi allaskuvla er såleis med på å erobre
nye språkdomene for samisk språk.
Domenevinst, i motsetnad til domene-
tap, er ein politikk som har vist seg å

vere heilt realistisk ved ein knøttliten
høgare utdanningsinstitusjon inne på
Finnmarksvidda. Spørsmålet om kvi-
for domenebevaring er så vanskeleg på
norske søsterinstitusjonar, treng verke-
leg nærmare analyse.

Referansar

*Framlegg til ein språkpolitikk for
universitet og høgscolar i Noreg* (2006)
[www.uhr.no/aktuelt_fra_uhr/nasjonal_
sprakpolitikk_for_universitets_og_
hogskolesektoren](http://www.uhr.no/aktuelt_fra_uhr/nasjonal_sprakpolitikk_for_universitets_og_hogskolesektoren)
*Språkpolitiske retningslinjer ved
Universitetet i Tromsø*
<http://uit.no/forsknnavd/fa/7>

Engelsk er populært blant studentene

For tjuе år siden var det bare én av ti
norske studenter som skrev hoved-
fagsoppgaven sin på engelsk. I dag
skriver hver tredje masterstudent i
Norge på engelsk.

Andelen som bruker bokmål, har
krympet kraftig, fra 80 prosent i 1986
til 61 prosent i 2006. Andelen nynorsk
holder derimot stand. I 2006 var an-
delen oppgaver på nynorsk tre pro-
sent. Det er det samme som i 1986.

Engelsk blir stadig mer populært

blant studentene. Andelen av oppgaver
på engelsk var ni prosent i 1986, 20 pro-
sent i 1996 og 33 prosent i 2006.

Dette går fram av en undersøkelse
som forsker Vera Schwach ved NIFU
STEP la fram på Språkrådets konfer-
anse Språkdagen 2007 i november.

Vera Schwach mener en forklaring
på utviklingen er at norske forskere
framhever engelsk som prestisjespråk,
noe som påvirker studentene til å velge
engelsk.

Skal vi la norsk språk være en ulempe – i Norge?

BRIT MÆHLUM

SPØRSMÅLET i tittelen er retorisk ment. Jeg mener selvsagt *ikke* at vi skal la norsk språk komme i en slik stilling at det framstår som en ulempe i det norske samfunnet. Men det er altså nettopp *det* som er i ferd med å skje i visse sammenhenger. I økende grad kan en faktisk oppleve at å bruke norsk i Norge ikke bare framstår som utilstrekkelig, men at det i visse situasjoner nærmest blir oppfattet som noe *mindreverdige*, ja, som en *skavank*, når personer eller institusjoner opererer som overveiende norskspråklige. Jeg snakker her først og fremst om tilstanden i næringslivet og academia. Nettopp på disse to samfunnsområdene kan en observere hvordan ulike former for «incitament» har resultert i en åpenbar nedvurdering av norsk språk og en tilsvarende oppvurdering av aktiviteter som foregår på ikke-norsk, i denne sammenhengen stort sett ensbetydende med engelsk.

Jeg vil forsøke å gi en prinsipiell beskrivelse av de kreftene som har ført oss opp i denne ulykksalige situasjonen.

Tilstandsrapport

Både næringslivet og academia synes å være preget av *diglossilikhende* tilstander: På den ene siden har en et *høyspråk* (engelsk) som er den foretrukne varietet i autoritative og prestisjefulle

sammenhenger, et språk som nærmest i seg selv gir status og faglig anseelse. Og på den andre siden har en et *lavspråk* (norsk), som først og fremst blir knyttet til mer uformelle og hverdagslige kontekster; et språk som mange dermed oppfatter som lite velegnet dersom en vil signalisere autoritet, seriositet og faglig tyngde. Selv om det norske samfunnet som helhet ikke på noen måte er diglossisk, er det liten tvil om at språksituasjonen i den akademiske verden – og trolig også i store deler av næringslivet – best kan karakteriseres som diglossilikhende.

Den posisjonen som engelsk har oppnådd i Norge, bekymrer mange. Noen er bekymret for det språklige mangfoldet i verden og konstaterer f.eks. hvordan tidligere verdensspråk som tysk og fransk mer eller mindre er utradert som vitenskapsspråk i Norge. Andre er mest bekymret for de mer prinsipielle sidene ved statusfallet til et nasjonalspråk som norsk og ser konturene av at norsk ikke lenger fungerer som et fullverdig samfunnsbærende språk. For mange ligger likevel den største bekymringen i hva det betyr for den faglige virksomheten til mange av oss når vi skal tenke, erkjenne og formidle på et språk som vi ikke nødvendigvis er så godt bevandret uti. En tysk kollega sa for noen år siden at «German

professors sound like babies when they speak English». Eller for å sitere Bernt Hagtvets omtale av nordmenns kauderVELSKENGELSK: «Good that we have oil to fall back on» (Aftenposten 1.10.2007). Fenomenet «BSE» – Bad Simple English – er dessverre et langt større problem i næringslivet og academia enn de fleste er villige til å innse.

Hva gjør vi for å motvirke disse tendensene? Slik jeg ser det, er det særlig *to* grunnholdninger som her utmerker seg. Det gjelder både på «grasrotrnivået» og på mer overordnede institusjonelle nivå, enten det er i departement, Forskningsråd eller ledersjikt på universitetet eller i næringslivet. Én holdning, som nok også er temmelig utbredt blant «folk flest», er å tenke at «Engelsken er utvilsomt kommet for å bli, så dette er det umulig å gjøre noe med. For øvrig er det jo helt naturlig at utviklingen går i en slik retning – med ett stort språk i verden». Ifølge denne skjebnestyrtede logikken er det dermed overmåte viktig å «ikke bli stående igjen på perrongen når toget går», eller aller helst være så «proaktiv» at en hopper på toget i god tid før det går. En spør ikke om *når*, eller aller minst *hvor* toget går, og definitivt ikke om det i det hele tatt går noe tog.

Ifølge den andre grunnholdningen er det nok mulig å foreta seg *noe* med utviklingen, en utvikling som blir betraktet som klart urovekkende. Men følelsen av å være prisgitt en slags «omstendighetenes diktatur» er likevel så lamvende at det først og fremst er avmakten som får rå – ispedd noen halv-hjertete forsøk på å dekke over de mest foruroligende effektene av engelskdominansen. For eksempel er et av de

viktigste tiltakene som blir lansert for å dempe effekten av at over 80 % av norske doktoravhandlinger blir skrevet på engelsk, å foreslå at *sammendrag-et* bakerst i avhandlinga skal være på norsk. En stiller ikke det fundamentale spørsmålet om det er en udiskutable fordel for enhver doktorgradskandidat at det kanskje største og viktigste arbeidet i en forskers liv skal utføres på et språk som han eller hun bare har en høyst middelmådig kompetanse i.

En tredje og mer aktiv holdning vil med andre ord være å forsøke å endre noen av forutsetningene for denne tiltakende diglossilikkende tilstanden. Men for overhodet å kunne lykkes med *det* må vi først erkjenne hva slags krefter vi står overfor. Først med kunnskap om dem kan vi ha forhåpninger om å gjøre noe gjennomgripende.

Det følgende er dermed en kortfattet beskrivelse av hva slags krefter som fremmer det engelske språkets posisjon. Dette er en nokså sammensatt historie, og det vil nødvendigvis måtte bli de store og prinsipielle linjene som vektlegges her.

Krefter som fremmer engelsken

En teoretisk forutsetning for argumentasjonen videre er hvordan de kreftene det her er snakk om, bygger på at vi knytter bestemte *egenskaper* eller *verdier* til bruken av et språk. Det er rett og slett snakk om hvilke *goder* en forventer at bruk av engelsk vil føre med seg – sosialt, kulturelt, økonomisk, og framfor alt symbolsk.

Det ideologiske

Det overordnede perspektivet er knytt-

et til begrepet «imperialisme». Termen blir normalt brukt når et samfunn, gjerne en statsdannelse, står i en slik stilling at det er i stand til å dominere andre samfunn – økonomisk, politisk, kulturelt, vitenskapelig. En form for imperialism som ofte ligger «innbakt» i disse andre imperialismeformene, er den *lingvistiske imperialismen*. Dette begrepet kan defineres slik:

Det fenomenet at bevisstheten og livet til brukerne av et visst språk er så dominert av et annet språk at de til slutt tror at de skal og *bør* bruke bare dette fremmede språket når det dreier seg om de mer avanserte områder av livet – slik som utdanning, filosofi, litteratur etc. [...] Den lingvistiske imperialismen klarer på en subtil måte å fordreie både bevisstheten, holdningene og aspirasjonene til selv de mest ærverdige og bevisste i et samfunn og slik forhindre dem fra å erkjenne og sette pris på potensialet i sitt eget språk. (Oversatt etter Ansre, G. (1979): «Four rationalisations for maintaining European languages in education in Africa». I *African Languages* 5/2, 10–17)

Den formen for imperialism som står som den mest framherskende globalt i dag, er de bevegelsene som går under navnet «globalisering». Det blir stadig klarere for de fleste at globaliseringen nærmest i sitt vesen har med *makt* og *dominans* å gjøre. Her er det én part som dominerer, mens de andre er de dominerte. Og i det aller meste av globaliseringsteori har USA og en USA-dominert markedslogikk en særskilt posisjon i det globale hierarkiet. Dette er selvsagt en vesentlig bakgrunn for at nettopp engelsk, eller retttere sagt angloamerikansk, har oppnådd

en suveren stilling i det globale språkhierarkiet.

Det som først og fremst kjennetegner globaliseringskreftene, er den nære tilknytningen til markeder, kapital og profitt. Men effektene av globaliseringen berører ikke bare økonomi i snever forstand. Tvert imot er globalisering og den globale vareproduksjonen noe som har kapasitet til å påvirke de aller fleste områder av livsverdenen vår, både når det gjelder holdninger, livsstil, interesser, spisevaner, klær og utseende. Det er framfor alt denne evnen til å framstå som *allestedsnærværende* som har bidratt til at globalisering har en snedig evne til å fortone seg som en naturgitt realitet, og dermed som noe vi ikke har mulighet til å gjøre noe med.

Det samfunnsmessige

Hvordan kommer så dette til uttrykk på et samfunnsnivå? Hvilke fordeler venter en at bruk av engelsk skal føre med seg økonomisk, sosialt og kulturelt, sammenliknet med f.eks. et nasjonalspråk som norsk? Essensen her kan sammenfattes på følgende vis: «[...] Engelsk har blitt språket for makt og prestisje i mange land og fungerer slik som en viktig døråpner til sosiale og økonomiske framskritt». (Pennycook, A (1994): *The Cultural Politics of English as an International Language*.) Myten om det ubegrensede og evige framskritt er en framtreddende forestilling i vår moderne, vestlige sivilisasjon. Og nettopp i denne overbevisningen ligger noen av de grunnleggende betingelsene for engelskens ekspanderende kraft: Økonomisk vekst er en av de fremste målestokkene på framgang og framskritt, og bruk av engelsk

blir altså betraktet som et av de ypperste virkemidlene for å oppnå denne veksten.

Slik har engelsk i økende grad utviklet seg til både et instrument for og et symbol på alt det som forbindes med nettopp framskritt og utvikling. Og her kommer det jeg anser som selve kronargumentet i denne logikken: Sammenliknet med de gevinstene som engelsk slik forventes å føre med seg, vil bruk av et nasjonalspråk som norsk tendere til å bli forbundet med *fundamentalt motsatte verdier*. Norsk vil rett og slett kunne bli oppfattet som et *hinder* i realiseringen av «Framskrittet». I denne tankegangen vil bruk av norsk først og fremst signalisere bakstrev-erskhet, manglende framdrift, tradisjonalisme, utidig nasjonalisme, eller, som enkelte liker å uttrykke det, at en «blir stående igjen på perrongen når toget går».

Individnivået

Men det er på individnivået disse forestillingene i siste instans kommer til uttrykk, gjennom hver enkelt persons språkvalg. Valg av språk har ofte *instrumentelle* beveggrunner, altså antatt nytteverdi og praktisk nødvendighet. Motsetningen blir omtalt som *integrative* beveggrunner, som mer går på ønsket om å bli innlemmet i og identifisert med et bestemt sosialt fellesskap. Men når noen i academia eller næringsliv skal velge mellom norsk og engelsk, er det åpenbart hvordan disse to dimensjonene i praksis glir over i hverandre.

Dette har Inger-Lise Schwab vist

svært tydelig i en undersøkelse fra 2004, der studieobjektene var studenter ved et privat økonomisk institutt som fulgte et engelskspråklig masterprogram i «Business Administration». (Schwab, I.-L.: «Det nye forretningsspråket – eller pyntengelsk? Språklig sosialisering blant mastergradsstudenter i økonomi». I *Språk i kunnskapssamfunnet. Engelsk – elitenes nye latin?*) På den ene side viser undersøkelsen hvor effektivt studentene mener det er å bruke engelsk som fagspråk. Med engelsk trenger en ikke å bry seg om annet enn å «formidle poenget», som de uttrykker det. Samtidig viser studien hvordan disse studentene også betrakter engelsk som et middel for å bli tatt seriøst som fagpersoner, og at de gjennom å bruke engelsk har tilegnet seg bransjens «stammespråk». Bruk av engelsk representerer med andre ord en viktig *symbolsk kapital* for studentene, en måte for dem å signalisere en bestemt prestisjefull gruppetilhørighet på. En av dem sier da også rett ut: «Jeg tror engelsk generelt sett er forbundet med noe status. Som i min bedrift, når jeg forteller at jeg gjør alt på engelsk, virker det som om jeg har en viktigere jobb.»

Min konklusjon er at den symbolske funksjonen ved engelsk i mange tilfeller er *langt mer framtrædende* enn de reelle kommunikative behovene. Samtidig er disse aspektene så sammenvevde og delvis overlappende at det ofte er vanskelig å peke på hvilke drivkrefter som er mest virksomme.

Nettopp fordi mange faktisk *tror* at engelsk dekker noen virkelige kommunikasjonsbehov, kan det en gang *bli* sant.

Språket i Beowulf – gammelengelsk

ARTHUR O. SANDVED

IFJØR HØST gikk filmen «Beowulf» på norske kinoer. *Beowulf* er navnet på det mest kjente dikt skrevet på gammelengelsk. Det kan gi støtet til noen betraktninger om gammelengelsk språk og kultur.

Det hendte av og til i den tid jeg hadde min gjerning på Universitetet på Blindern, at jeg ble spurt om hva jeg underviste i. «Bl.a. gammelengelsk.» «Å, ja, Shakespeare og sånn?» Stor var som regel forbauselsen over svaret: «Nei, Shakespeare hører til i den moderne engelske periode.»

Engelsk har en meget lang historie. De eldste engelske tekstene går tilbake til 700-tallet, og «gammelengelsk» er den vanlige betegnelsen på språket i tiden frem til ca. 1100 – et halvt århundre etter normannerinvasjonen i 1066, som innleder den «middelengelske» periode. Det var de germanske folkevandringene som fortrengete den keltiske befolkning og bragte engelsk til De britiske øyer. I første halvpart av 400-tallet satte germanske stammer (særlig anglere og saksere) fra områdene i det sydlige Danmark og nordvestlige Tyskland over Nordsjøen til det «Britannia» som romerne hadde etterlatt forsvarsløst.

Dialekter og standard skriftspråk

Fra et relativt tidlig tidspunkt gir kildematerialet grunnlag for en inn-

deling av gammelengelsk i ulike dialekter. Det har vært vanlig å regne med fire slike: nordhumbrisk (i Northumbria), mercisk (i Mercia), vestsaksisk (i Wessex) og kentisk (i Kent). Mer interessant enn å konstatere dialektforskjeller blant angelsakserne er å merke seg at allerede før den gammelengelske periode er over, kan vi se konturene av et standard skriftspråk for hele landet – flere hundre år tidligere enn den tilsvarende utvikling innenfor de andre germanske språkområdene. Denne gammelengelske skriftstandard var basert på den vestsaksiske dialekt og ble utviklet som et resultat av kong Alfred den stores betydelige kulturelle innsats. Kong Alfred av Wessex, som levde fra 843 til 899, fikk oversatt, og oversatte selv, flere bøker fra latin til gammelengelsk, og det var ikke minst dette oversettelsesprosjekt som dannet grunnlaget for det vestsaksiske standardspråk. (At denne skriftstandard døde ut etter normannerinvasjonen i 1066, er en sak for seg.)

Kulturell vekst og forfall

Fremveksten av et standard skriftspråk i et samfunn forutsetter bl.a. et relativt høyt utviklet almenkulturelt nivå i angjeldende land. Og noe av det som slår en sterkest i studiet av den gammelengelske periode, er nettopp

de enestående kulturelle frembringelser som ble skapt da – spesielt i Nordhumbria. Her blomstret kunst, litteratur og videnskap ved viktige lærdoms-sentra. Det fremste av disse var klostret i Jarrow, hvor Beda Venerabilis (673–735) virket, og hvor han skrev sin berømte engelske kirkehistorie *Historia ecclesiastica gentis Anglorum* – det betydeligste historiske verk skrevet i England før 1500-tallet. Det språk som den gammelengelske kultur var kledd i, var latin. Beda var født 200 år før kong Alfred av Wessex kom på tronen i 871, altså i en tid da gammelengelsk ikke eksisterte som skriftspråk

Hvilken skjebne fikk den gammelengelske kulturblomstring? En av de oversettelser fra latin som kong Alfred utvirket, innledes med et brev fra kongen til en av hans biskoper. Dette brev kaster et interessant lys over nettopp dette spørsmålet. Alfred skriver:

Jeg har ofte tenkt på hvilke lærde menn som tidligere fantes i England – både geistlige og verdslige – og hvilke lykkelige tider det da var i England [...] hvor ivrige medlemmene av den geistlige stand var i lærdom og kunnskap [...] hvordan man fra utlandet søkte visdom og lærdom her i landet [...] og hvordan vi i dag må søke slikt utenlands dersom vi vil ha det. Så fullstendig var lærdommen forfalt i England at det bare var meget få på denne siden av Humber som kunne [...] oversette et brev fra latin til engelsk, og jeg tror ikke det var mange nord for Humber heller. Ja, så få var de at jeg ikke kan komme på en eneste én sør for Themsen da jeg kom på tronen.

Flere interessante slutninger kan trekkes på grunnlag av Alfreds brev. For det første er det ingen overdrivelse at folk fra andre land søkte «visdom og lærdom» i England. Det beste – men på ingen måte eneste – eksempelet her er munken Alcuin, som virket ved katedralskolen i York. Det var fremfor alt denne skolen som hadde videreført lærdomstradisjonen fra Bedas Nordhumbria. I 782 ble Alcuin, som levde fra ca. 735 til 804, kalt til Karl den stores hoff for å stå i spissen for det kulturarbeid Karl satte i gang, og som gjerne går under betegnelsen «den karolingiske renessanse». Kanskje for første gang i Europas historie gikk det her en kulturell impuls fra nordvest til sydøst. Derneft forteller Alfreds brev om et katastrofalt kulturelt forfall i England. En av årsakene – formodentlig hovedårsaken – til dette forfall ligger mer eller mindre i dagen, nemlig vikingenes herjinger. Bare 11 år etter Alcuins kallelse ble klosteret ved Lindisfarne plyndret, og året etter avla vikingene selveste Jarrow et besøk. Siden økte herjingene både i antall og intensitet. For det tredje skisserer Alfreds brev bakgrunnen for det store oversettelsesprosjekt han satte i gang. Han sier senere i brevet (litt fritt oversatt) at «noen bøker – de som det er mest nødvendig for alle menn å kjenne – bør oversettes til et språk vi alle kan». Fra en skandinavisk synsvinkel kan det være interessant å notere at kong Alfreds oversettelsesprosjekt – som altså var sterkt medvirkende til at England fikk sin skriftstandard så tidlig – på sett og vis kom som en indirekte følge av vikingtoktene i England.

Likhet med andre germanske språk

Hva slags språk var da gammelengelsk? Som allerede nevnt var angelsakserne germanere; gammelengelsk tilhører altså den germanske gren av den indoeuropeiske språkfamilie. Til samme hovedgren hører også norsk, dansk, svensk, tysk og nederlandsk, for å nevne de viktigste. Det innebærer bl.a. at det er sterke likhetspunkter mellom gammelengelsk og gammelnorsk (norrønt) – både i ordforråd og i bøyningssystem og for så vidt også i syntaks. Noen få eksempler vil illustrere:

1 Ordforrådet

En lang rekke gammelengelske ord er identiske med tilsvarende norske: *hand, hus, lang, song, sorg(full), ut*.

Mange er lett gjenkjennelige ut fra tilsvarende norske: *fæder, cnyttan* (knytte), *oferwinman, þusend, weg*.

I en rekke tilfelle har gammelengelsk én bestemt lyd som regelmessig tilsvarende en annen (helt bestemt) lyd i norsk. Et eksempel: Hvor gammelengelsk hadde en lang *a*, hadde norrønt

diftongen *ei* (som er bevart i nynorsk til denne dag): *an : ein, ban : bein, rap : reip, stan : stein, wat : veit*.

2 Bøyningssystemet

Substantivene bøyes i gammelengelsk (g.eng.) på en måte som minner sterkt om norrønt (norr.), og for så vidt også moderne tysk. Se rammen nederst på siden.

3 Syntaks

Det kan ha noe for seg å gjengi en kort, sammenhengende tekst for å vise slektskapet mellom gammelengelsk og andre germanske språk også på det syntaktiske område. I en av sine oversettelser fra latin skyter kong Alfred inn en beretning som hålogalendingen Ottar hadde fortalt ham da Ottar besøkte kongen mot slutten av 800-årene. Her heter det:

Ohthere sæde his hlaforde, Ælfrede cyninge, þæt he ealra Norðmonna norþmest bude [...] He sæde þæt he æt sumum cirre wolde fandian hu longe þæt land norþryhte læge,

	HANKJØNN		INTETKJØNN	
	G.ENG.	NORR.	G.ENG.	NORR.
<i>entall</i>				
nominativ:	stan	steinn	word	orð
akkusativ:	stan	stein	word	orð
genitiv:	stanes	steins	wordes	orðs
dativ:	stane	steini	worde	orði
<i>flertall</i>				
nominativ:	stanas	steinar	word	orð
akkusativ:	stanas	steina	word	orð
genitiv:	stana	steina	worda	orða
dativ:	stanum	steinum	wordum	orðum

opþe hwæðer ænig mon be norðan þæm westenne bude. þa for he norþryhte be þæm lande: let him ealne weg þæt weste land on ðæt steorbord, ond þa widsæ on ðæt bæcbord þrie dagas.

Som (i en litt ordrett oversettelse) betyr: Ottar sa til sin herre, kong Alfred, at han bodde lengst nord av alle nordmenn [...] Han sa at han ved en anledning ønsket å finne ut hvor langt rett mot nord landet strakte seg, eller om noe menneske bodde nordenfor den øde strekning. Så fór han rett nordover langs landet. Han hadde hele tiden ubebodd land på styrbord side og åpent hav på babord i tre dager.

Det er lett å se likhetspunkter her med andre germanske språk. Den første setningen er påfallende lik den tilsvarende setning på moderne tysk. Dativendelsen *-e* er bevart i *Ælfrede cyninge*, og verbet i den avhengige leddsetningen (bisetningen), *bude*, kommer til slutt. Likeledes *læge* (som for øvrig er en konjunktivform) i neste linje. Ellers er ordstillingen i store trekk den samme som vi ville bruke i moderne norsk.

Gjensidig språkforståelse?

Siden gammelengelsk og norrønt er så nær beslektet som de er, reiser seg naturlig spørsmålet om angelsakserne og vikingene kunne forstå hverandres språk. I vurderingen av dette spørsmålet er det visse historiske fakta som det kan være nyttig å holde fast ved. Hva var den språklige situasjon på De britiske øyer i det aktuelle tidsrom? (I det følgende skal jeg se bort fra det forhold at i deler av øyriket ble det talt – og i en viss grad også skrevet – kelt-

isk.) Vikingene begynte altså sine ferder til De britiske øyer mot slutten av 700-tallet. I førstningen var det bare tale om enkeltstående herjetokter – sommertokter. Men fra midten av 800-tallet ble disse avløst av en storstilt erobring som førte til at store deler av Øst- og Nord-England kom under skandinavisk herredømme (Danelagen). Kong Alfred greide å stanse vikingene og inngikk en fredsavtale med dem. Men hundre år senere kom den tredje invasjonen (hvor bl.a. Olav Trygvasson deltok). Denne tredje invasjonsbølge endte med at engelskmennene i 1016 anerkjente den danske kongen Knut den mektige som sin konge.

Språksituasjonen på De britiske øyer

Det er med disse historiske begivenhetene som bakgrunn vi må betrakte den språklige situasjonen på De britiske øyer. I store deler av landet – særlig i nord og øst – ble det talt norrønt av et stort antall skandinaviske bosettere – og det i ganske lang tid. På Orknøyene og Shetland levde denne variant av norrønt i minst 500 år. Vi vet ikke hvor mange skandinaver det var som slo seg ned i vest. Men det forhold at det finnes hundrevis av skandinaviske stedsnavn i England, viser at de må ha vært meget tallrike. I grevskapene Yorkshire og Lincolnshire vrirler det av stedsnavn av skandinavisk opprinnelse. I enkelte distrikter regner man med at så mange som 75 % av stedsnavnene er av skandinavisk opphav. Samtidig fortsatte jo den engelske befolkning å tale gammelengelsk. De to språkene eksisterte altså side ved side. I ganske stor utstrekning har det foregått inngifte mellom de to folke-

gruppene. En rekke mennesker – f.eks. barn i slike familier – må ha vært tospråklige. Det betyr for det første at mulighetene for import av lånord i høy grad var til stede (engelsk overtok da også en lang rekke skandinaviske ord), og for det annet betyr det at folk i de to språkgruppene hadde god anledning til å bli kjent med hverandres språk. Når man så tar i betraktning at de to språkene var nær beslektet, er det rimelig å anta at de to folkegruppene et godt stykke på vei kunne forstå hverandre. I den forbindelse skal man huske på at forståelse mellom personer som taler nærbeslektede språk, ikke er et spørsmål om intet eller alt. Det vil som regel være tale om grader av forståelse. Det er vanskelig å tenke seg annet en at en viking som hørte setningen *Ohthere sæde his hlaforde, Ælfrede cyninge, þæt he ealra Norðmonna norþmest bude*, ville forstå den umiddelbart. Vi vet riktignok ikke alt vi skulle ønske å vite om forholdet mellom skrift og tale i gammelengelsk tid, men så

stort har formodentlig samsvaret mellom de to vært at meningen ville bli grepet uten vanskelighet. Hvorvidt den samme viking også ville ha forstått resten av teksten ovenfor – for ikke å snakke om resten av Ottars beretning – er mindre opplagt.

Når det var så tett kontakt mellom gammelengelsktalende og norrønttalende som tilfellet var, er det også rimelig å anta at det ikke ville gå lenge før f.eks. en norrønttalende oppdaget de systematiske forskjellene mellom de to språk(varianter) – for eksempel at engelskmannen sa *ban, stan, ham* hvor han selv sa *bein, stein og heim* – hvilket selvsagt ville lette forståelsen.

En rimelig konklusjon på våre overveielser om dette spørsmål må da bli at et godt stykke på vei har de to språk(varianter) vært gjensidig forståelige. Hvor stor grad av forståelighet som hersket, er et langt vanskeligere spørsmål. Kanskje kunne vi forsiktigvis antyde at forholdet kan ha vært om lag som når en jydje i dag møter en sogning?

Noregs Ungdomslag og Noregs Mållag

Asbjørn Langeland kjem i ein interessant artikkel i Språknytt 4/2007 om Østlandsk reisning med ein påstand som ikkje kan stå uimotsagt. Han skriv: «Gjennom Noregs Ungdomslag var de fleste ungdomslaga i store deler av landet kollektivt tilsluttet Noregs Mållag [...]»

Dette er ikkje korrekt. Rett nok var og er eit lite mindretal (i dag under ti) av laga i Noregs Ungdomslag også medlem av Noregs Mållag. Men hopehavet dei to organisasjonane hadde fram til 1956, var økonomisk i form av felles kontor og

sekretær, eller skrivearstove og skrivear som det heitte tidlegare.

Leiinga i Noregs Ungdomslag dreiv, særleg i tida etter første verdskrigen, og mana lokal- og fylkeslaga til aktivt målarbeid. Nokre lag gjorde ein innsats, men mange la heller arbeid i andre oppgaver. Og dei vart likevel ståande i organisasjonen. Hadde medlemskap i Noregs Ungdomslag medført kollektiv tilslutning til Noregs Mållag, hadde det nok vorte ei kraftig avskaling.

Asbjørn Thomassen

NYORDNYORDORDNYORDORD
ORDORDNYORDORDNYORDNY
NYORDORDORDNYORDNYORD
ORDNYORDNYORDNYORDNY
NYORDORDNYORDNYORDORD
ORDNYORDNYORDNYORDORD
ORDNYORDNYORDNYORDORD
NYORDNYORDNYORDNYORD
NYORDNYORDNYORDNYORD
NYORDNYORDNYORDNYORD
NYORDNYORDNYORDNYORD
NYORDNYORDNYORDNYORD
ORDNYORDNYORDNYORDORD

Når eit ord er ført opp i denne spalta, tyder det berre at vi har registrert at det finst. Det tyder ikkje at Språkrådet går

god for ordet. Dersom vi rår til eller rår frå å bruke ordet, vil vi nemne det uttrykkelig. Nyordsspalta blir redigert av Svein Nestor.

arbeidsstylte Arbeidsstylter Ypperlig for bruk til arbeid i tak, malerjobber, osv. Justerbare hælplater og justerbart beinrør. Dobbeltfjær-system for en mer naturlig gange.

Annonse i VG 31.1.2008

bestillingsskyss Når Randi Tofting (76) på Ullerøy i Østfold skal ta bussen til byen for å handle, sender busselskapet taxi. Det lønner seg både for henne og for busselskapet. Forskere tror taxi og bestillingsskyss er framtida for kollektivtransport i Distrikts-Norge.

Nationen 11.1.2008

hurtigskole Med åtte måneders skolegang skal «speed-schools» forhindre at vestafrikanske barn blir analfabeter. – Vi har allerede testet konseptet i Mali. Der viser det seg at cirka 80 prosent av dem som går åtte måneder på en «hurtigskole», kan gå inn i 3. eller 4. klasse, sier Strømmestiftelsens generalsekretær Øivind Ådland på telefon fra Niger.

Vårt Land 12.12.2007

klimaselvvangivelse Klimakonferansen på Bali er over. Hoa den enn fører til, verdenspolitisk, tror jeg den også har fått mange millioner mennesker til å telle på fingrene, kikke seg selv forsiktig i kortene, og begynne å regne så smått på hvordan deres eget klimaregnskap ser ut. Hvordan skal vi i så fall geleides? Skal vi rådes resten av livet,

som av en slankeguru? Eller skal vi pålegges restriksjoner, som av ligningsvesenet?

Selv kunne jeg ha levert min klimaselvvangivelse med ganske god samvitighet: Jeg har ikke bil, forbruker svært lite strøm fordi jeg bor mer enn halve året i Sør-Europa, ...

Journalist Jan E.Hansen
i Aftenposten 19.12.2007

Oslo-syn Det er i ferd med å danne seg et eget Oslo-syn på siden av og ofte i motsetning til den erfaring, den kyndighet og det syn folk utover i landet har i mange spørsmål. De toneangivende teller ikke mange. De utgjør små elitegrupper, men ved at de får økende oppslutning i det stadig mektigere Oslomiljøet, skaffer de seg herredømme over defineringen av hva som er god politikk.

Politikeren Per Olaf Lundteigen
i Dagbladet 1.2.2008

skattebekjennelse Per-Ditlev-Simonsens skattesak og konto i Sveits utløste et skred av skattebekjennelser i Oslo i fjor høst.

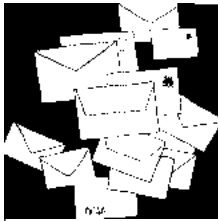
Aftenposten 4.1.2008

snikisk Snikiske lidelser Symptomer som kan oppleves på kollektivreise uten gyldig billett. Nedsatt leseevne Tap av konsentrasjon og fokus reduserer evnene til å få med seg selv enkle avistekster Flakkende blikk Overdreven stirring og interesse for personer som stiger på, og hvem disse kan være Samtaleuførhet Kontinuerlig redsel og nervøsitet gjør det vanskelig å være til stede i en samtale

Antisnikekampanjeplakat fra
Oslo Sporveier høsten 2007

68er-lærer Mange 68er-lærere dysser ned Mao, Stalin, samt den mest ekstreme av alle, Pol Pot – han som gav folk dødsstraff hvis de bar solbriller og sang sanger.

Innlegg på debattsiden Si det i VG
VG 1.2.2008

Redaksjonen tek gjerne imot brev frå lesarane. Det kan vere kommentarar til artiklane og emne i bladet, interessante ord

og uttrykk ein har kome over, nyord, språkspørsmål eller anna. Adressa er: Språknytt, Språkrådet, Postboks 8107 Dep, 0032 OSLO

Spørsmål: Hvordan gradbøyes adjektivene *fryktelig*, *nysgjerrig* og *skrøpelig*?

Svar: De kan gradbøyes både med endelser og ved hjelp av *mer* og *mest*:

fryktelig	fryktelig
frykteligere	mer fryktelig
frykteligst	mest fryktelig
nysgjerrig	nysgjerrig
nysgjerrigere	mer nysgjerrig
nysgjerrigst	mest nysgjerrig
skrøpelig	skrøpelig
skrøpeligere	mer skrøpelig
skrøpeligst	mest skrøpelig

Det vanligste er antakelig å bøye dem med *mer* og *mest*, men her kan det ha litt å si hvordan setningen er oppbygd.

Ifølge Norsk referansegrammatikk er det ikke noe klart skille mellom adjektiv som kan bøyes med endelser, og adjektiv som kan bøyes med *mer* og *mest*. Generelt blir bøyning med *mer* og *mest* stadig vanligere for adjektiv sett under ett.

Spørsmål: Eg finn ikkje svar i dei kjeldene Språkrådet fører opp på nettsidene sine. Det gjeld bøyning av adjektiv i inkjekjønn, adjektiv som endar på *-sk* i grunnforma: *norsk*, *falsk* osv. Heiter det eit

norsk hus eller eit *norskt* hus? Eit *falsk* spel eller eit *falskt* spel? Finst det regler på dette området?

Svar: I Godt språk i lærebøker, som Språkrådet gav ut i 1999, står desse opplysningene i eit avsnitt om bøyning i norsk:

«4.2.1.3 Andre ordklassar

Nasjonaladjektiv på *-sk* skal ikkje ha *-t* i nøytrum: eit *norsk* flagg. Dei fleste andre adjektiv på *-sk* har *-t*: eit *friskt* pust, men somme har valfritt *-t* eller inga ending: eit *skjelmsk* eller *skjelmskt* smil. Adjektiv på *-isk* skal ikkje bøyast i inkjekjønn: eit *barbarisk* påfunn.»

Godt språk i lærebøker ligg på nettsidene våre i pdf-format:

<http://www.sprakrad.no/Raad/Laerebokspiraak/>

Spørsmål: Hvorfor er *kompliment* hankjønnord og ikke intetkjønnord? I min dialekt og i mange andre er det helt klart et intetkjønnord. Andre ord som likner, f.eks. *engasjement* og *arrangement*, er jo intetkjønnord. Alle tre kommer fra fransk, så det hele virker litt merkelig.

Svar: Vi kan ikke gi noe godt svar på hvorfor *kompliment* bare er et hankjønnord i rettskrivningen, men slik har det vært lenge. I 1940 kom førsteutgaven av det som senere er kjent under navnet *Tanums store rettskrivningsordbok*, og der står bare *en kompliment*

Også på svensk er *kompliment* bare et hankjønnord, og inntil nylig var det slik på dansk også. Nå kan det hete både *en kompliment* og *et kompliment* på dansk.

Det er ikke rart folk behandler *kompliment* som et intetkjønnord, i og med at svært mange andre ord som ender på *-ment* er intetkjønnord.

Det heter fremdeles bare *en kompliment* på norsk.

Det internasjonale språkåret 2008

2008 er FNs internasjonale språkår. Under slagordet «Språk tel!» vil FN gjennom Unesco auke interessa for språka i verda og fremje arbeidet med styrking av språk.

Det er rundt 7000 språk i verda. Meir enn halvparten av dei kan komme til å døyt ut i løpet av nokre få generasjonar. Dei fleste språka er det svært få som talar. Rundt 96 % av dei blir tala av berre 4 % av folket i verda. Berre nokre hundretals språk har fått plass i utdanningssystemet og i det offentlege,

og færre enn hundre språk er i bruk i den digitale verda.

Unesco støttar språkprosjekt og språktiltak av ulike slag. Dei som er interesserte i prosjektstøtte, finn informasjonsmateriell og søknadsskjema på nettadressa nedanfor. Lenkja viser også til generell informasjon om FNs internasjonale språkår.

http://portal.unesco.org/culture/en/ev.php-URL_ID=35344&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

Eska og boksen

Ei *øskje*, ei *eske*, ein *ask*: Disse orda har same opphav og tyder 'ilåt laga av ask'. Det vart vel gjort på den måten at dei skar ein kubbe av stammen på asken mellom kvistene, høla han ut og sette han på bordet. Der stod han, og ein kunne ha noko oppi.

Vi har hatt orda med oss heilt frå gammalnorsk (*eski*, *askr*). Men – var det å lage slike esker noko vikingane fann på, eller kan dei ha lært det av andre? Vikingane, veit vi, kunne «fara heile verdi rundt og radt til Konstantinopel», som det heiter i eit gammalt munnhell frå Vestlandet, rett nok i annan samanheng.

Når vi tenkjer oss om, har vi også eit anna ord her: *boks*. Dette skriv seg frå gresk. Vikingane var nok i Grekland òg. Og der har vi det, frå før vår

eiga vikingtid: *boks*, *pýxis*, danna av *pýxos*, som er det greska namnet på treslaget buksbom.

Det siste ordet har vi fått inn i språket med den opphavlege greske tydinga, gjennom den seinlatinske forma *buxus* og tysk *Buchsbaum*.

Boksen og eska, som begge har noko rundt, restammen, som opphav, har opp gjennom hundreåra fått noko endra tyding, ikkje berre i norsk, men også i til dømes engelsk. Ei eske skal vel helst vere firkanta hjå oss, opphavet er gløymt. Det same kan ein boks vere (sardinboks, postboks), men dei fleste er vel runde. Kva med ein boks øl? Prøver du *den* på ein engelskmann eller amerikanar, «a box of beer», får du nok i det minste eitt heva augebryn!

Gammal stryning

FORFATTARANE

Pia Høgmo Andersen har mastergrad i nordisk språkvitenskap frå Universitetet i Tromsø og arbeider for tida som lektor ved Breivika videregående skole i Tromsø. Artikkelen i dette bladet byggjer på mastergradsavhandlinga hennar, «*Oh bloody hell* sir æ åsså tar æ av mæ kappa'. En undersøkelse av engelske innslag i rollespill».

Tove Bull er professor i nordisk språkvitenskap ved Universitetet i Tromsø. Artikkelen i dette bladet byggjer på debattinnlegget hennar på Språkdagen 2007, som Språkrådet skipa til 15. november 2007.

Brit Mæhlum er professor ved Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap ved NTNU. Artikkelen i dette bladet byggjer på eit foredrag ho heldt på Språkdagen 2007.

Arthur O. Sandved er professor emeritus i engelsk språk ved Universitetet i Oslo. Han har skrive bøker og artiklar om eldre og moderne engelsk språk og har omsett eller gjendikta fleire verk frå eldre engelsk litteratur.

Kjell Venås har vore professor i nordisk språkvitenskap ved Universitetet i Oslo. Han har skrive bøker og artiklar om målføre, stadnamn, sosiolingvistik og faglege biografiar om nynorske språkfolk og målbyggjarar.

Lars S. Vikør er professor ved Institutt for lingvistik og nordiske studium ved Universitetet i Oslo. Han er hovudredaktør for Norsk Ordbok.

Omslagsbilete

Litografi av Henrik Wergeland etter ei teikning frå 1839 av A. Møller. Litograf G.I. Fehr.
© NTB-arkiv/Scanpix

Internett

Tekstane i dette nummeret finst òg på Internett: www.sprakradet.no

SPRÅKRÅDET

Postboks 8107 Dep
0032 OSLO

Telefon: 22 54 19 50

Telefaks: 22 54 19 51

Ansvarleg redaktør:

Sylfest Lomheim

Redaktørar:

Svein Nestor
svein.nestor@sprakradet.no
Åsta Norheim
asta.norheim@sprakradet.no

Abonnement og adresse-

endring:

post@sprakradet.no

Signerte artiklar står for forfattaren sitt syn.

Fire nummer i året.

Opplag: 25 000

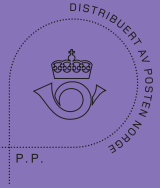
Redaksjonen avslutta 5.3.2008

Form: NIGARD VENABYGD

Trykk: 07 Aurskog

ISSN 0333-3825

B

NORGE/NOREG

P. P.

Returadresse:
SPRÅKRÅDET
Postboks 8107 Dep
0032 OSLO

ISSN 0333-3825